

Kouwe Drukte

Jaargang 21 - nummer 59 - maart 2017 uitgave van

De Doolster
verzamelkring

Inhoud

Omslag en zo	3
Absolute wow-schaatsen.....	4
Ijsbond en Sportkaart van Overijssel.....	6
Speldje YJB.....	10
Zeer waarschijnlijk blijkt waar!.....	11
Column Jan de Wit.....	12
Een bijzondere aanvulling op Gorterschaatsen.....	13
Schegbeeld van de heilige Liduina met schaatsen in de hand.....	14
Centsprenten met wintertaferelen.....	16
Zaanse schaatsen van Aad van den Ouweelen.....	17
K-nummers (8).....	18
De Peppelschaats.....	20
Willem Bastiaan Tholen een schilder die van schaatsen hield.....	21
De vijvers in het Haagse Bos.....	27
Modelontwikkeling in schaatsen op het wapen De Raet - 3.....	28
Schaatshistorie.nl.....	31
Autotochten op het ijs - 3.....	32
Antwoord van Sint Nicolaas aan Jan de Wit.....	35
Posten en Stempels (26).....	36
Oplossing kerstcryptogram 2016 / Reactie op Schaatsen op een bijbel.....	38
Advertentie boek Klaas Pander / Reactie op Het jaar 1885 (2).....	39
Golf Kolf Golf - cultureel erfgoed.....	40
Boek en zopie 59.....	41
Colofon.....	43

Medewerkers

Jan Biegelaar, Martin van der Bij, Nico Buijze, Jan van Eijk, Fred Groot, Aukje de Haan, Lamberthe de Jong, Elise Karssies, Harry Karssies, Matthy van Klaveren, Theodoor van der Kooi, Frits Locher, Nelly Moerman, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Aad van den Ouweelen, Bart van de Peppel, Caroline van Staaveren, Jan de Wit, Wim Zonneveld

ISSN 1572-4476

Omslag en zo

Het gaat nogal rechttoe rechtaan op de voorzijde. De schaduwen lengen, dus op huis aan maar weer, met de kerktoeren in het verschiet. De schaatsenrijderslijven hellen naar links of naar rechts. Alleen de dame die lijkt op te leggen bij de man voor haar rijdt een houterige slag. Het oogt wel makkelijk, maar is het niet. Opleggen.

Magnetische vijvers

Het paneeltje is in werkelijkheid ongeveer formaat A4. Nog kleiner dus dan dit blad in opengevouwen staat en daarmee leent het zich goed voor weergave in *Kouwe Drukke*. Eigenlijk veel beter dan de twee andere wintertaferelen van Willem Tholen die Nelly Moerman met veel liefde beschrijft in het hart van dit nummer. Willem en Nelly nemen ons mee naar de vijvers in het Haagse bos. Rond de eeuwwisseling had deze plek kennelijk een magnetische aantrekkingskracht op schaatsters, zoals tegenwoordig al die ...

De winters van tegenwoordig

Die houden niet over, dat weten we wel. Maar in januari was het toch een beetje raak. Van dorp naar dorp zat er niet in, maar op de veenplassen waar ons land zo rijk aan is reden we toch maar weer onze rondjes tussen het berijpte riet.

Daarvóór had een aantal gerenommeerde vroege vogels onder de ijsclubs hun rituele paardans al weer gehouden. Noordlaren viel de eer ten deel en 'onze' Aukje was er bij in haar 'eigen achtertuin'.

De marathon van Noordlaren

Dik ingepakt rijden wij tegen 10 uur naar Noordlaren. Bij Midlaren staat een dranghek met een bord: doorgaand verkeer rechtsaf en P marathon rechtdoor. Wij gaan rechtdoor en rijden zo het feestje van het natuurijs binnen. Als we de auto geparkeerd hebben op een groot weiland lopen we naar de ingang en sluiten we in de rij aan. Als eerste wordt ons een oranje muts uitgereikt gevolgd door groene handschoenen, een groene sjaal en een groene muts. Zo ... koud

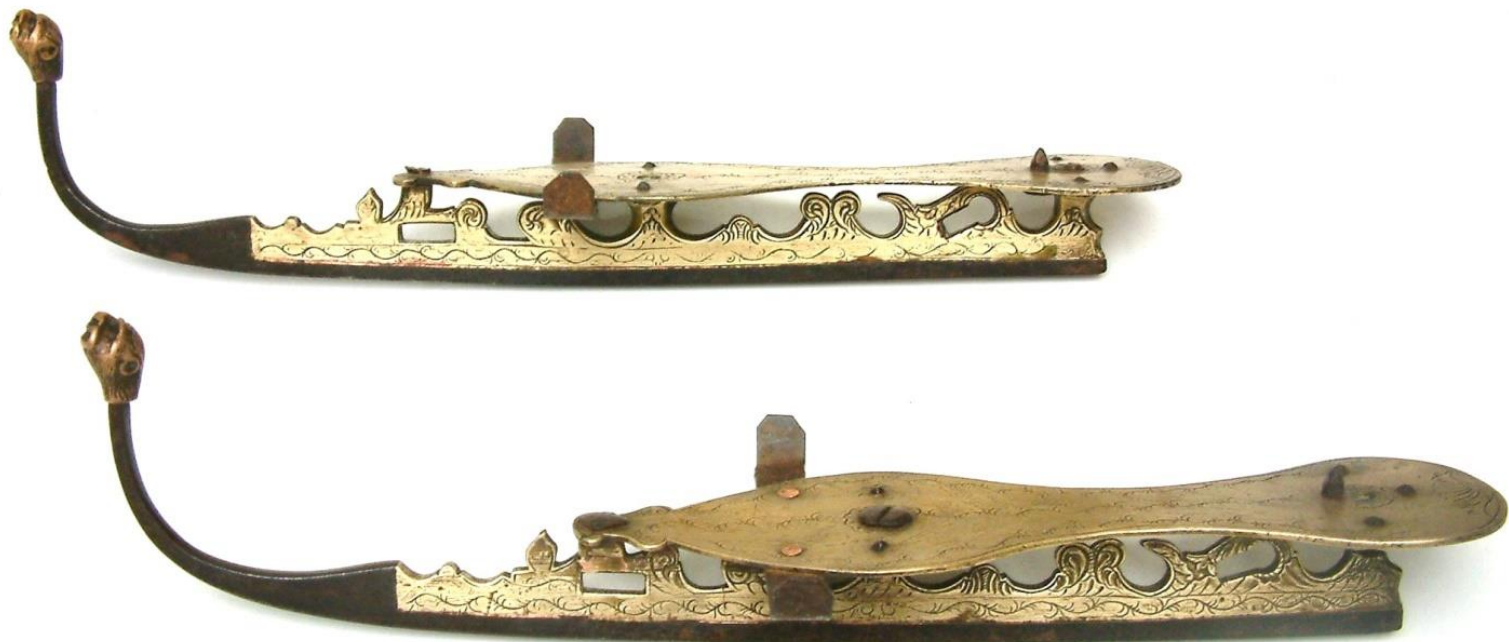
zullen we het zo wel niet meer krijgen. We kopen een kaartje en dan lopen we het feestterrein op. Het vriest, de bomen zitten dik in de rijp en er is een klein beetje zon. Rond de baan staan heel veel mensen met oranje en groene mutsen en ook de pers is massaal uitgerukt. De dames zijn net begonnen aan hun marathon en speaker Jannes is goed op dreef om er een prachtig verhaal van te maken. We lopen een rondje en vlak bij de finish vinden we een mooi plekje. Ik kijk naar de koers, proef de sfeer, ruik de hamburgers, maar ik geniet vooral van het hele plaatje ... De vrouwen en de mannen maken er een prachtige koers van en veel te snel komt er een einde aan een geweldige ochtend. De oranje muts, het groene wintersetje en het entreekaartje liggen nu stil op een stoel in de kamer. Zij waren met mij getuige van een prachtig natuurijsfeestje.

Aukje de Haan

Schril contrast

Dat was *live* en in scherpe tegenstelling daarmee prijkt op de achterzijde het in glas-en-lood verpakte wapen van de familie De Raet. Mét de drie schaatsen die bij elke telg steeds weer van vorm veranderen. Moesten we het ons in vorige bijdragen nog afvragen, dit keer weten we het zeker: de kunstenaar week soms maar al te makkelijk af van zijn voorbeeld. Het plaatje achterop toont slechts een klein detail van een reusachtig raamwerk in de Grote of Sint-Bavokerk van Haarlem. Ordinaire krulschaatsen in het wapen. Maar elders in dit nummer vindt u de originele ontwerptekening van toparchitect Pierre Cuypers. Goed geraden: ander model!

Niko Mulder

Absolute wow-schaatsen

Heeft u dat ook wel eens? Zo'n moment dat je iets ziet waardoor je hart een sprongetje maakt? Zo'n wow-moment?

Wel dat overkwam mij toen ik op 1 januari – wát een begin van het nieuwe jaar – een paar schaatsen kon kopen van een bijzondere kwaliteit en schoonheid.

Herkomst

Ik heb deze schaatsen gevonden in Zeeland op de grens met België. Ze waren al met al zo'n vijf generaties in eigendom van de familie Rottier. Volgens de laatste eigenaar waren deze schaatsen namelijk ook in 1870 al in deze familie, maar niet in zijn tak.

Het was ooit een huwelijgscadeau voor het bruidspaar Cornelis Rottier – Jozina Bakker, getrouwd op 9 april 1891.

De naam Rottier is in Zeeland al bekend sinds 1550, al gaat het in Nederland maar om een kleine clan, bijna geheel gevestigd in Zeeland. Het grootste contingent van de Rottiers bevindt zich in Frankrijk, voornamelijk in de driehoek Nantes-Rennes-Le Mans in de Normandie.

Maar wie heeft deze schaatsen gemaakt? Het enige aanknopingspunt lijkt een 'S' op de eerste messing golf onder één van de schaatsen. Dat brengt ons niet verder. Om ze toch te kunnen duiden noem ik ze daarom Rottierschaatsen.

Beschrijving schaats

Het betreft een baan- of schoonrijschaats met een holle, enigszins ronde schenkel en een lengte van 37 cm. Het voetblad is 25 cm lang en 6,5 cm breed. Het gewicht is 620 gram per stuk. De schenkel bestaat uit een legering van smeedijzer en koper en brons-messing golven met twee uitsparingen voor banden of riemen. Het messing voetblad is volledig gegraveerd of geëst.

Op de punt van de oplopende hals is een koperen dierenkop aangebracht, mogelijk van een leeuw, hond of aap.

De met koper geklonken schoenklem onder het voetblad is van later datum.

Op de eerste golf onder de schaats staat het merkteken (?) 'S'.

Aan de achterzijde van de bovenste schaats ontbreekt een klein stukje van de steun onder de hielplaat en is de verbindingsschroef afgebroken.

Theorie

Zelf schat ik deze schaatsen wel iets ouder, naar mijn mening eind 1700, begin 1800.

Het betreft hier een doorgeeferfstuk van de ene familie Rottier naar de ander. Vermoedelijk zijn de schaatsen in opdracht gemaakt voor iemand van de Franse plattelandsadel.

De kostprijs van deze bijzondere schaatsen was waarschijnlijk meer dan het jaarinkomen van de kundige maker.

Al met al absoluut een paar wow-schaatsen.

Jan Biegelaar

Ijsbond en Sportkaart van Overijssel

De winter van 1894-1895 is een strenge winter geweest, zelfs tot half maart zijn er vorstdagen. Schaatspret is er veel en overal, velen spreken over de mooiste schaatswinter in jaren. Dit was de aanleiding voor nieuwe initiatieven, zo ook in Overijssel. Daar kwam op 24 mei 1895 een aantal gelijkgestemden bijeen om de conceptstatuten die daarvoor zorgvuldig waren opgesteld te bekrachtigen en daarmee de Overijsselsche Schaatsenrijdersbond op te richten.

Zachte winter, zacht prijsje

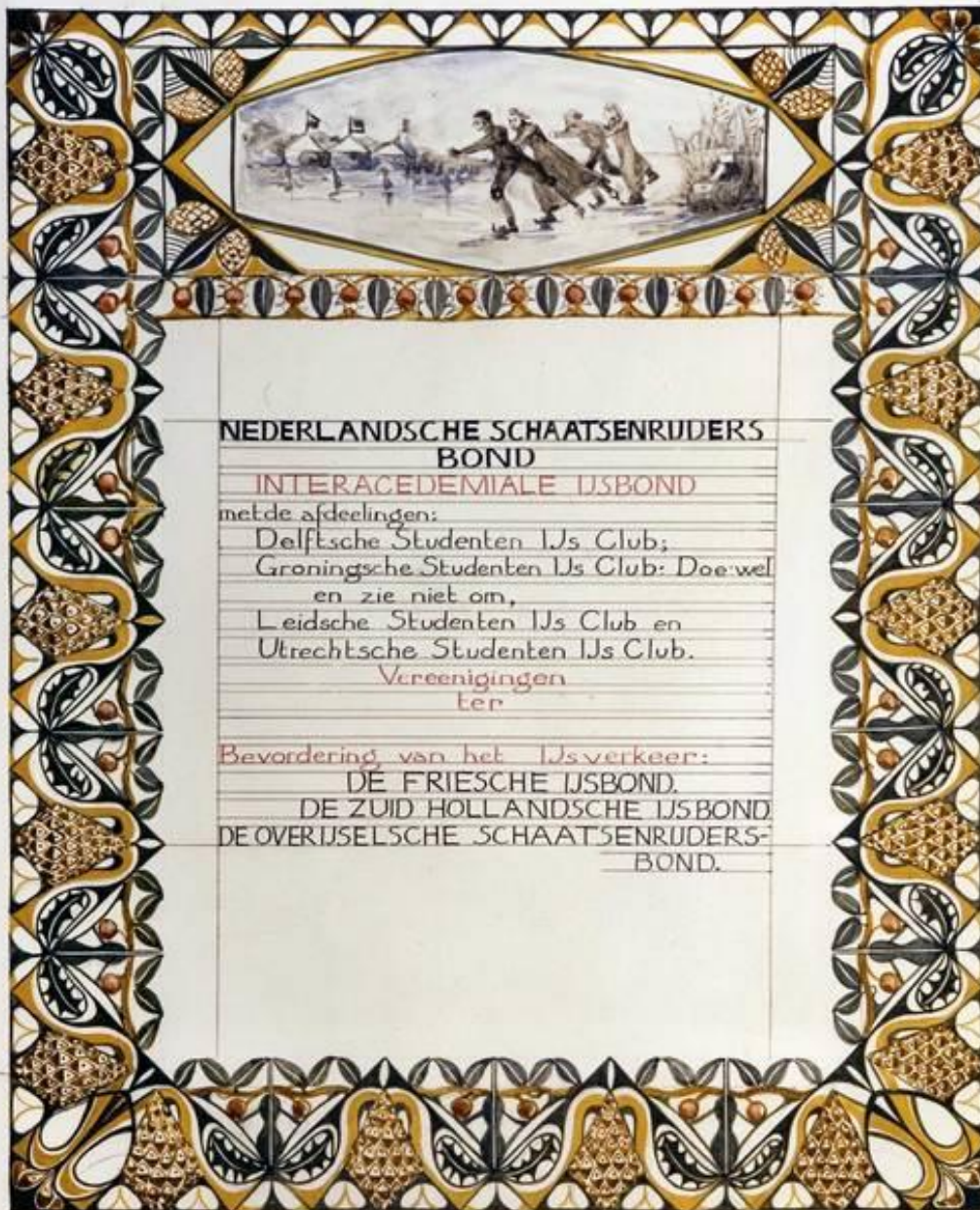
Het contributiegeld wordt vastgesteld op fl 1,00 en voor gezinsleden op fl 0,50. Het boekjaar liep waarschijnlijk van 1 juni tot 31 mei. In ieder geval werd de eerste jaarvergadering gehouden in november 1896 in café Frans Vulker, waar ze sindsdien altijd gehouden werden. Dat is dus bijna anderhalf jaar na de oprichting. Er zijn dan 7 aangesloten ijsclubs, 75 donateurs, 610 leden en 175 gezinsleden. Over de afgelopen winter (95-96) stond niets vermeld, maar die staat ook te boek als een vrij zachte winter. Alleen eind december 1895 waren er een aantal ijsdagen. In de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 30 december 1895 verschijnen daarover een aantal ijsberichten, het zijn de eerste. Aanvankelijk is het lidmaatschapsgeld fl 1,00 maar dat is direct al een punt van discussie. Het 'platteland' wil vijftig cent en 'de stad' 1 gulden. Het bedrag wordt in 1897 vastgesteld op minimaal fl 0,50 en na de jaarvergadering in 1897 ook verlaagd tot het bedrag van 0,50. Dus alleen de eerste twee jaar is een tarief gehanteerd van fl 1,00. Een aantal keren wordt in de jaarvergadering voorgesteld om helemaal geen contributiegeld te vragen omdat de voorafgaande winter geen of nauwelijks berijdbaar ijs heeft opgeleverd. Dit voorstel vindt nooit gehoor, al scheelt het soms weinig.

Lamberthe de Jong schrijft in haar artikel in 2002 over de Overijsselsche Schaatsenrijders-

bond dat er bij navraag door haar bij de KNSB niets over de bond bekend is. Ik denk ook dat de O.S.B. nooit lid geweest is van de landelijke bond, zij hadden hier ook geen belang bij. De Overijsselsche Schaatsenrijdersbond heeft zich alleen bezig gehouden met de ijswegen in de provincie. Met wedstrijden op de korte en/of langebaan, demonstratiewedstrijden en schoonrijden hebben zij zich nimmer bemoeid. Dat hebben zij aan de landelijke bond en aan de ijsclubs overgelaten. Wel waren zij ook actief in het aanstellen van baanvegers en daardoor bezig met werkverschaffing. Als in 1898 bij de inhuldiging van Wilhelmina een sportalbum verschijnt (afb. 1) wordt de Overijsselsche Schaatsenrijdersbond bij de IJssport opgenomen in het rijtje bij de Verenigingen ter bevordering van het ijsverkeer. Buiten een oproep in de krant hiervoor in juli 1898 wordt er zelfs in de jaarvergadering met geen woord meer over gerept en dat is wel opmerkelijk. Het défilé op Clingendaal en het sportalbum waren toch een groot succes geweest.

Bussengeld

Toen er een ongeluk plaats vond op de geveegde baan besloot het bestuur om borden te maken met de tekst '*Rechts Houden*'. Deze borden werden later aan de bruggen gehangen die in Zwolle over de stadsgrachten gingen. Of men ook richtingaanwijzers heeft geplaatst is niet duidelijk. Wel is deze vraag in een jaarvergadering aan de orde gesteld, maar verder als dat het bestuur dit ging bekijken is het misschien niet gekomen. In ieder geval werd er nooit melding van gemaakt. Wel werd regelmatig bericht dat er baanvegers waren geplaatst. De O.S.B. had gehoopt dat velen lid zouden worden van de bond; leden zouden vrijgesteld worden voor het betalen van baangeld en als teken daarvan een insigne ontvangen. Helaas pakte het geheel anders uit: het ledental liep al snel na de oprichting alleen maar terug en het geld dat binnenkwam via de bussen overtrof ruimschoots het

Afb. 1 Pagina 'Schaatsen' uit het Sportalbum 1898 ter gelegenheid van de inhuldiging van Koningin Wilhelmina op 7 september 1898.

Schaatsers in een (anoniem) Hollands ijslandschapje staan centraal in het kunstig getekend randwerk met hulstblad en bessen, dennen- en sparappels. Zo presenteren bonden van schaatsenrijders en bevorderaars van ijsverkeer zich in 1898 aan de nieuwe Koningin. Jaap Veldheer is vrijwel zeker de vervaardiger van het randwerk.

lidmaatschapsgeld als er een beetje ijs in de grachten kwam. Zoals uit het krantenbericht blijkt waren er in Zwolle in februari 1895 wel 66 baanvegers met hun bezem in de weer. In een later jaar kwam ik nog een getal tegen van 40 baanvegers, 25 die actief waren op de stadsgrachten en 15 die de banen op het Zwarte Water onderhanden namen. (afb. 2)

— Gisteren avond bevatten de bussen der baanvegers op de stadsgrachten en Zwartewater f35.70, zoodat aan ieder der dien dag werkzaam geweest zijnde 66 baanvegers 55 cent kon worden uitbetaald.

Afb. 2 - Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 7 februari 1895

De baanvegers van de bond waren herkenbaar aan een armband met de letters O.S.B., maar dit

Afb. 3 - Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 16 januari 1901

weerhield andere baanvegers soms niet om ook hun hand op te houden, zoals enige malen werd vermeld in de krant. (Afb. 3)

Liquidatie IJsbond

Vanaf 1900 wordt er geopperd om de bond te reorganiseren, maar dit lijkt eenvoudiger gezegd dan gedaan. Men denkt dan aan een gelijke vorm als de IJHN (IJsbond Hollandsch Noorderkwartier) of de ZHIJ (Zuid-Hollandsche IJsbond). Ik vermoed dat men de ijsclubs, die tot dan slechts donateur konden zijn, lid wilde laten worden van de bond en de eigen districten op te heffen. De ijsclubs zouden dan de werkzaamheden van de districten moeten overnemen. Er zijn dan allang geen 19 districten meer, maar er bestaan er nog slechts een handvol. In de jaarvergadering van 1904 wordt nog een ultieme poging geopperd richting ijsclubs. Of deze reorganisatie echt is uitgevoerd vermeldt de historie niet, maar de agenda van de jaarvergadering van 1 november 1905 heeft nog slechts één agendapunt: het ontbinden van de vereniging. Uit het verslag in de krant van 2 november 1905 blijkt dat het saldo (f 305,86½) van de bond wordt verdeeld onder de districten Zwolle en Mastenbroek, omdat dit de enige districten zijn die meer hebben ingebracht in al die jaren dan uitgehaald. Het district Zwolle, dat het merendeel van het saldo krijgt, schenkt het aan de IJsclub Zwolle. De vertegenwoordiger van Mastenbroek is niet aanwezig. Aan hem zal f 25,00 worden overhandigd die hij naar goeddunken mag besteden. Zo kwam er na ruim tien jaar een einde aan de O.S.B. Vermeldenswaardig is wellicht nog dat 'Overijsselsche' en 'Overijsselschen', dus met een toegevoegde 'n' in al die jaren regelmatig door elkaar werd gebruikt.

Sportkaart van de provincie Overijssel

De kaart is uitgegeven voor rekening en risico van Erven van Tijl, zoals uit een aantal punten valt te herleiden. In het verslag van de jaarvergadering van 1896 staat het volgende stukje: *'Het dagelijks bestuur werd gemachtigd om met een uitgever in overleg te treden over het zoo spoedig mogelijk in het licht geven van een*

kaart, bevattende de ijsbanen bij den Bond in beheer en verdere aanwijzingen die voor den schaatsenrijder van nut kunnen zijn'. Dit is de enige keer dat de kaart in de jaarvergaderingen wordt genoemd. Ook in de financiële overzichten wordt nooit melding gemaakt van kosten of opbrengsten van de kaart. Bovendien staat op de kaart dat hij ook *'ten dienste is van Wielrijders etc.'* dit was van belang voor de uitgever om zo een breder publiek te bereiken. In de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* wordt in totaal acht maal reclame gemaakt voor de kaart, echter slechts twee maal voor schaatsenrijders. De eerste keer is dat op 30 december 1897 (afb. 4), waarschijnlijk bij de eerste uitgifte.

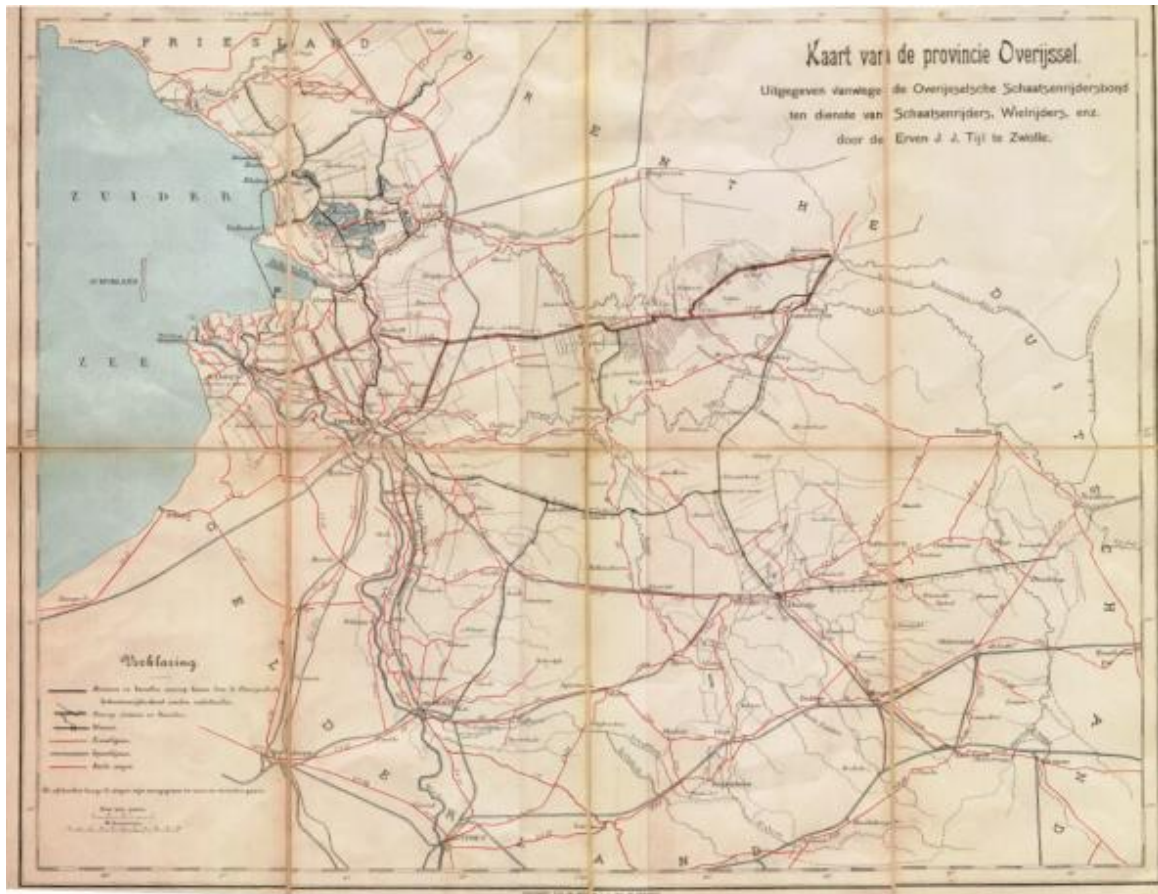
Afb. 4 - Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 30 december 1897

Dit is direct al een slecht moment, want in de krant van de dag daarvoor wordt reeds gemeld dat door de invallende dooi de binnengekomen ijsberichten niet worden gepubliceerd. Wat geldt voor schaatsen geldt ook voor ijskaarten: zij worden alleen verkocht als men er direct gebruik van kan maken. De kou zou in die winter niet meer terugkeren.

De krant van 15 januari 1901 meldt: 'Zoodra de kanalen goed vertrouwd en berijdbaar zijn, is het gewoonte, dat het punt van Separatie alhier bijna dagelijks zeer druk wordt bezocht, voornamelijk vanuit Almelo, Hengelo en Enschede, en niemand gaat ook dit Punt voorbij, zonder een hartversterking te nemen. Heden was dit bezoek

alhier zoo ongekend groot, dat alleen van de richting Almelo, niet honderden, maar duizenden kwamen aanrijden. Uitgelokt door het lezen van het bericht in de Pr. Overijss. en Zw. Ct. van heden van wege den Overijsselschen Schaatsenrijdersbond medegedeeld, en begunstigd door fraai winterweer, stroomde een groot deel van Twenthe naar hier, waardoor handen te kort schoten om tijdig te bedienen.'

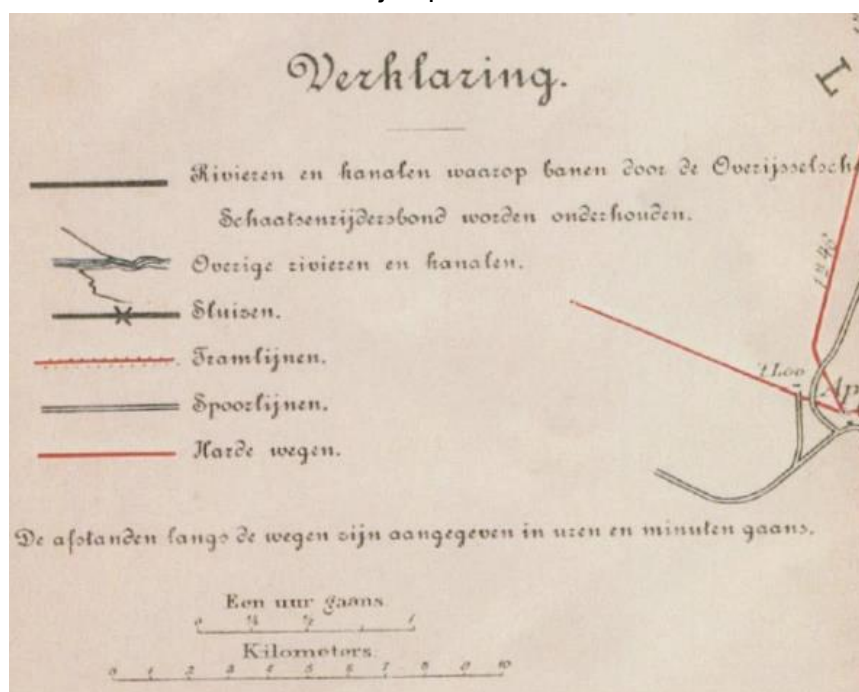
Er was in januari al geruime tijd ijs, maar de tweede advertentie verschijnt pas in de krant

van 17 januari 1901.

Waarom de advertentie niet nog eens in februari 1901 wordt opgenomen is vreemd want de vorst keert in die maand nog nadrukkelijk terug. De overige zes advertenties verschijnen in de zomers van 1898, 1900 en 1901, maar hebben dan natuurlijk betrekking op wielrijders en dat staat ook vermeld.

Daarna komt de advertentie niet meer voor. We kunnen slechts raden naar de reden. Opmerkelijk is nog dat er zowel in de zomer als in de winter van 1899 geen advertenties zijn verschenen. In december 1899 was het van de 8^e tot de 28^e vriezend weer en stonden er ook regelmatig ijsberichten in de krant. Toch heeft de O.S.B. wel bijgedragen aan de ontwikkeling van de kaart.

Scheidingspunten

Ten eerste staan de banen in beheer bij de bond apart aangegeven, maar bovendien staan de scheidingspunten tussen de districten op de kaart. Hiervan maakt men ook veelvuldig gebruik in de ijsberichten, zo verzorgt district Avereest de Dedemsvaart vanaf het Jachthuis tot aan den Hulst, district Zwartsluis de Arembergergracht tot aan Ronduite en het Meppelerdiep tot aan Doosjes. Al deze punten staan opgenomen op de kaart en dat geldt ook voor nagenoeg

alle andere punten voor de overige districten. In berichten in de krant wordt regelmatig de toestand van het ijs vermeld over de hierboven gemelde trajecten.

Ook komt de melding voor dat er baanvegers zijn geplaatst. De O.S.B. zorgde op die manier voor werkverschaffing, waarvoor men ook subsidie kreeg vanuit de diverse gemeenten. Men moest dan wel inwoners vanuit die betreffende plaats aanstellen.

Duur exemplaar

Kijken we nog even goed naar de advertentie dan worden er kaarten aangeboden op papier en op linnen en beide met of zonder randlijsten. Het enige exemplaar dat we thans kennen, in bezit van Wiebe Blauw, is dus een duur exemplaar geweest van f 0,90. Het zou prachtig zijn als er ooit nog eens een exemplaar teruggevonden wordt waarop de randlijsten ontbreken. Hoeveel er zijn gedrukt en hoeveel er daarvan zijn verkocht zal wel niet meer te achterhalen zijn.

Matthy van Klaveren

Afb. 5 – uitsnede van de Sportkaart met het Separatiepunt ten zuiden van Vroomshoop

Speldje YJB

In een verzameling die erg Fries georiënteerd is, is ook dit schaatsje aanwezig. Het schaatsje kan tot op heden nergens aan gelinkt worden.

Heb jij een idee waar dit schaatsje bij thuis hoort? Zelf zou het mij niet verbazen als het een onderscheidingsteken is geweest voor een bestuurslid, maar dat hoeft natuurlijk niet. Waar zou YJB voor kunnen staan, mijn idee was Ysclub Juliana uit B....?

De 'J' kan misschien ook nog Jukelburd zijn geweest. Maar misschien heb jij wel een heel ander idee. Ik ben benieuwd. Mijn speurtocht heeft tot heden niets opgeleverd.

Matthy van Klaveren

Zeer waarschijnlijk blijkt waar!

Kort geleden heb ik een paar mooie schaatsen gekocht, die me direct deden denken aan Gorter Zwolle, toen ik ze voor het eerst zag. Dan kijk je natuurlijk gelijk in het boekje dat Frits Locher in 2004 gemaakt heeft over de schaatzenfabriek Gorter uit Zwolle.

Inderdaad, onder nummer 25 staan ze omschreven als '*schaats op pootjes met korte krul, geen merk en zeer waarschijnlijk van Gorter*'. Onder de foto: '*verzameling Alex Kampinga*'.

Mijn schaatsen, waar het originele leerwerk nog op zit, zijn in het leder gestempeld met 'DU- PLEX ZWOLLE', zoals bij de Gorter duplex-schaats in het ijzer staat.

Gestempeld leerwerk komt niet vaak voor. Ik weet niet of dit na 2004, toen dit boekje gemaakt is, al een keer gevonden is, maar met '*waarschijnlijk*' had Frits dus toch gelijk en is dit het bewijs. Gemaakt door Gorter Zwolle.

Jan van Eijk

Nieuws

D'r is nieuws! ... in heel veel soorten. Er is goed nieuws en slecht nieuws. Maar de laatste tijd maken we ons vooral druk om nep-nieuws en om oud nieuws. Als nieuwsconsument weet je nauwelijks meer waar je aan toe bent. Begin januari was ik op zoek naar verkeersinformatie. De behoefte daaraan was niet erg dringend. De verleiding om even wat rond te 'schaatsen' is dan groot en zo kwam er zomaar ineens een Elfstedentocht voorbij. Nepnieuws of oud nieuws? De temperatuur was inderdaad laag. Het vroom zelfs al een beetje. Maar ijs? Elfstedenijs zelfs? Nee, niet mogelijk! In die media was er al wel eens een balletje opgegooid over ijsmeesters, kluunplekken en startvergunningen, maar dat was prematuur nieuws. Alles op een rijtje zettend kom je tot de conclusie, dat het helemaal niet om nieuws gaat. Dat klopte. De moderne digitale technieken maken het mogelijk oud nieuws tot nieuw leven te wekken. Het verslag van de Elfstedentocht van 4 januari 1997 werd precies twintig jaar na dato van begin tot eind 'uitgezonden'. Ik zag nog net Piet Kleine voor de zoveelste keer zijn stempel in Hindeloopen missen. Nou ja, zag? Niemand zag het, maar later bleek het. En hij was niet de enige hoorden we nu. In een nieuwsprogramma over het oude nieuws toonde een oud-deelnemer zijn stempelkaart. Elf stempels waren er met de beste wil van de wereld niet op te ontdekken. Hoe dan ook, hij kreeg een kruisje, Piet Kleine niet! Kijk, zo creëert oud nieuws weer nieuw nieuws.

Het was niet het enige oude nieuws dat in de periode van 'ijsverbeelding' in begin januari voorbij kwam. In *Andere Tijden Sport* werden onze herinneringen aan de begintijd van Ard en Keessie weer eens opgefrist. Staande op de arrenslee, waarop Kees Verkerk tijdens een

Tijdens de wisseling van les paradeerden we allemaal door die hal langs onze schaatshelden in opkomst.

huldiging door Puttershoek werd gereden, ontwaarde ik Henk Lamberts. Hij was in die tijd de trainer-coach van de kernploeg. Henk Lamberts was mijn gymnastiekleraar op de Lorentz HBS in Arnhem. Ineens zag ik Kees Verkerk, Ard Schenk en Rudi Liebrechts met hun trainer, onze leraar dus, weer in de hal van de school staan. Tijdens de wisseling van les paradeerden we allemaal door die hal langs onze schaatshelden in opkomst. Wij waren te verlegen om iets te vragen, zij wisten zich helemaal geen houding te geven, maar het staat wel in mijn geheugen gegrift. Er was er maar één die zich als een vis in het gesmolten ijs voelde: onze leraar, hun coach. Volgens mij was het na de olympische winterspelen van 1964 in Innsbruck. Kees Verkerk had zilver behaald op de 1500 meter, Rudi Liebrechts viel op de tien kilometer net buiten de prijzen en Ard Schenk eindigde op de dertiende plaats op de 1500 meter. Dat Henk Lamberts schaatsen kon wisten wij toen al. Tijdens de Elfstedentocht van een jaar eerder, 1963, die barre tocht, probeerden wij hem tijdens de lessen te volgen via de toen nog schaarse draagbare radiootjes. Dat moest stiekem, want als je betrappt werd, was je je kostbare radio kwijt. Aan het eind van de dag ontdekten we wel dat in de lerarenkamer de radio hard aanstond. Onze leraar was toen echter al een tijdje 'zoek'. Later bleek hij al vroeg uitgevallen te zijn met bevroren ogen. In 1956 werd hij tiende en in 1954 achtste. Tijdens één van die twee tochten liep hij bevroren tenen op. Als gevolg daarvan beschikte hij in de rest van zijn leven alleen nog over zijn grote tenen. Tijdens de gymnastiekles liep hij soms op zijn handen een rondje door de zaal. Met tien vingers ging dat volgens hem makkelijker dan met twee tenen. Dit valt dan weer in de categorie onbelangrijk nieuws. Voor de meeste lezers zal het echter wel degelijk nieuw nieuws zijn!

Een bijzondere aanvulling op Gorterschaatsen

In december stuitte ik onverwachts op een merkwaardig klein schaatsje, een eenling van 16 cm lang.

In eerste instantie riep het schaatsje veel vragen op, maar bij nader onderzoek kwam ik toch tot één conclusie.

- de gaten in het ijzer zijn anders van vorm;
- de constructie waarmee de schaats kan worden losgemaakt en omgekeerd is anders;
- er zit geen ruimte tussen het ijzer en het houtje;
- er zit een sleuf aan de onderzijde van het houtje waar het ijzer in het houtje rust, zoals bij bijna alle houten schaatsen.

Het kleine schaatsje, gezien de gehele bouw en constructie, moet wel afkomstig zijn uit de fabriek van Gorter uit Zwolle. Het is een klein model van de Duplexschaats. Er zijn echter ook enkele verschillen.

Overeenkomsten met de Duplexschaats zijn:

- de vissenbekjes, zowel in het hout als in de achterkant van het ijzer;
- de gaten in het ijzer;
- het kunnen demonteren en omdraaien van het ijzer;
- twee ijzeren moeren - Gorter gebruikte geen messing - aan de bovenzijde van het houtje;
- de vierkante metalen potjes die de verbinding met het houtje maken zijn niet geheel gelijk.

Verschillen met de Duplexschaats:

Het schaatsje is zeker niet bedoeld om erop te kunnen schaatsen, de riemgaten ontbreken. De vraag blijft over waar het schaatsje dan wel voor bedoeld is geweest.

- is het een prototype van het model Duplexschaats?
- is het een klein model dat de vertegenwoordiger bij zich heeft gehad?
- gaat het in de ontwikkeling van de Duplexschaats om een voorliggend model, dit gezien de andere demonteerconstructie die is toegepast?
- is het in opdracht van de directeur gemaakt voor op zijn bureau?

Mijn vraag is of er nog meer van deze schaatsjes bekend zijn? En of iemand aanvullende informatie heeft?

Harry Karssies
Foto's Elise Karssies

Schegbeeld van de heilige Liduina met schaatsen in de hand

In *Kouwe Drukke* 53 van april 2015 schreef ik over de schildering van Aad de Haas in de Sint Cunibertuskerk te Wahlwiller. De Haas beeldde Liduina af met schaatsen in de hand en niet met een rozentak of kruisbeeld, zoals gebruikelijk. Dacht ik.

Vernoemd

De redactie attendeerde me op een schegbeeld (boegbeeld van een schip) in het depot van het Maritiem Museum in Rotterdam. De beschrijving luidt: *Schegbeeld in de vorm van een vrouw met in de opgeheven hand een paar schaatsen (Friese doorlopers), voorstellende Sint Liduina*. Het beeld is 41 cm hoog, 28,5 cm diep en 25 cm breed en dateert uit 1853. De nadere omschrijving vermeldt dat het schegbeeld één van de schepen sierde van de Schiedamse reder J.H.

van Gent, een vroom katholiek die zijn schepen vernoemde naar heiligen.

Het beeldje van Liduina is van hout, polychroom beschilderd. Het staat op een voet in de vorm van een krul. Het hoofd van Liduina is verguld, het haar opgestoken in een knot. Een maker wordt niet vermeld en is ook niet uit archieven te destilleren. Waarschijnlijk is het beeld vervaardigd in een atelier voor kerkelijke kunst.

Tragisch einde

Van Gent was een vooraanstaande Schiedammer: koopman, jeneverstoker, reder, gemeenteraadslid en bestuurslid in katholieke organisaties. De bark met het schegbeeld werd in 1853 in gebruik genomen. Dit was het jaar waarin de Nederlandse katholieken zich weer mochten organiseren in bisdommen, met door Rome benoemde bisschoppen. Daarmee was 1853 een mijlpaal in de emancipatie van het katholieke volksdeel. Met dit boegbeeld van Liduina op een van zijn schepen droeg Van Gent zijn trots op zijn geloof uit. Tegelijk gaf hij een openbaar statement af ten gunste van de officiële erken-

ning door Rome van de al eeuwen bestaande verering van Liduina in Nederland, d.w.z. haar heiligverklaring, die uiteindelijk in 1890 plaatsvond. Van Gent heeft dit niet mogen meemaken. In 1859 maakte hij een bedevaart naar Jeruzalem met twee vrienden: de Zuid-Hollandse pastoors P.M. Snickers en P.J. van Leeuwen. Ze reisden grotendeels per trein en terug per schip over de Middellandse Zee. Ze bereikten gedrieën Jeruzalem, maar Van Gent bezweek door cholera in Alexandrië, 42 jaar oud. Snickers beschrijft deze tragische gebeurtenis zeer aangedaan in zijn reisverslag *Pelgrimsreize naar het Heilige Land gedaan in het jaar 1859*.

Van Gent liet een vrouw en vier opgroeiende kinderen achter.

Pastoor Snickers werd in 1877 bisschop van Haarlem en in 1883 aartsbisschop van Utrecht. In 1890, tijdens zijn Utrechtse ambtsperiode werd Liduina heiligverklaard. Snickers overleed in 1895.

Uit de hand verkocht

Liduina heeft overigens niet lang van de bevoorrechte plaats op haar schip mogen genieten. Volgens de site *Scheepsindex.nl* werd de tweedekse bark H. Liduina in 1853 te water gelaten op de werf "De Lely" te Schiedam, in 1859 verkocht aan een andere rederij en in 1867 'uit de hand verkocht' te Batavia. Daarna is niets meer van het schip vernomen. Het kan zijn vergaan of herdoopt met een andere naam. Het schegbeeld is gelukkig behouden gebleven voor Nederland, maar vooralsnog is onbekend welke omzwervingen het beeld gemaakt heeft.

Tenslotte een citaat uit *Pelgrimsreize: De lezer gelieve, wat niet verbeterd is, verschoonend voorbij te zien en zelf te herstellen*.

Fred Groot

Bronnen:

P.M. Snickers - Pelgrimsreize naar het Heilige Land gedaan in het jaar 1859 (pdf)

Maritiemdigitaal.nl

Scheepsindex.nl

Anno Feenstra, *Schip en werf*, Schiedam 1956

Centsprenten met wintertaferelen

Centsprenten, ook wel volksprenten of kinderprenten genoemd, zijn eenvoudige plaatjes, die vooral in de 18de en 19de eeuw werden gemaakt. Meestal zijn de afbeeldingen op een vrij slordige wijze ingekleurd, vaak door vrouwen en kinderen, die daarmee een grijpstuiver verdienden. Een centsprent bestaat meestal uit een serie van zo'n twintig tot dertig plaatjes, die vaak op het zelfde onderwerp betrekking hebben. Elke serie heeft een titel en een nummer.

Nummer 39

Een bekende serie is bijvoorbeeld nummer 39 van uitgever Jan de Lange in Deventer (1758-1782) met als titel *Kinders hier hebt gy tot u playsier / Van Jan en Lijs op 't Ys vol zwier*.

Onder elk prentje staat een tekst van een regel, zoals onder de eerste twee plaatjes van deze serie '*Jan bind Lijs de Schaatsen aan / En zy ryden speedig aan.*'

De prentjes werden meestal uitgeknipt en bij een feestelijke gelegenheid, op bijvoorbeeld een verjaardag of op school, aan kinderen gegeven. Deze plaatjes werden soms bewaard, maar vaak ook niet. Daardoor lukt het vele jaren later niet altijd alle afbeeldingen van dezelfde serie terug te vinden.

Yge Murks, collectie Tresoar, detail, pl. 1-2-5-6

Friese versie

De aanleiding voor dit artikeltje is de in 1997 verschenen studie van Breuker (Poolsterlid) en Boerma over *De Fryske heiligen fan de Halbertsma's*. *Heiligen* is het Friese woord voor centsprenten en de Halbertsma's zijn drie broers uit een bekende Friese schrijversfamilie uit de 19de eeuw. Er is door hen een Friese versie bij de prenten van bovengenoemde serie gemaakt. De prentjes bleven dezelfde, maar de tekst werd grondig gereviseerd en in het Fries gezet. In de Friese tekst komen bijvoorbeeld Tjal en Halbe voor die de eerste prijs wonnen op een grote hardrijderij, die in 1829 in Harlingen werd gehouden. De Nederlandse tekst op een nieuwere versie van Jan de Lange II (1822-1849) '*Zie, dat gaat met vluggen zwier, Langs het ijs met groot plezier*' wijkt sterk af van de Friese tekst: '*Der saait Tjal mei Halbe hinne! Dit pear sil de prys wol winne*'.

Vergeten

De vraag rees bij mij of dit de eerste keer is dat in *Kouwe Drukke* centsprenten worden afgebeeld. Na enig zoekwerk vond ik op de omslag van nummer 18 vier prentjes van bovengenoemde serie. Dat was in 2003. In het 19de nummer vond ik twee Franse centsprenten met schaatsers, met een Nederlandse en een Franse tekst van de hand van ... ondergetekende. Was ik vergeten. Maar dat is ook alweer twaalf

jaar geleden. In mijn collectie komt een origineel exemplaar voor met 28 roodbruin ingekleurde prentjes en een Nederlandse tekst van de serie 39 van De Lange uit Deventer. In het boek *Schaatsenrijden* van Marnix Koolhaas worden in het essay *Tjaltje en Halbe, een paarrijderij als stripverhaal* (pag. 82- 85) alle 28 prentjes van de boven genoemde serie centsprenten afgebeeld met een Friese tekst. In deze publicatie beperk ik mij tot vier van deze prentjes.

Minne Iedes Nieuwhof

Zaanse schaatsen van Aad van den Ouweelen

In de voorlaatste *Kouwe Drukke*, nr 57, verscheen een artikel van Louis de Rijk, onder de naam Zaanse schaatsen. Fraaie foto's. Toen dacht ik al, daar heb ik toch ook een stel van?

Ik heb wat plaatjes toegevoegd om het verhaal te ondersteunen. Enige maten van dit stel schaatsen zijn: totale lengte 37,5 cm; hals 13 cm; breedte van de houten hak en zool 6,5 cm; riemgat in het ijzer 3x19 mm; het ijzer is 24 mm hoog, 6 mm dik aan de voorzijde en loopt vanaf het voorste riemgat terug naar 3,5 mm.

Vanmorgen heb ik ze van zolder gehaald en enige foto's gemaakt. Mijn schaatsen hebben niet van die mooie versieringen. Ze zijn sober afgewerkt, want ik ga er niet van uit dat ze eerder ook zo'n gesmede hals hebben gehad.

Nog een detail, over de lengte van de ijzers is een lijn zichtbaar, ontstaan door het wellen van twee stukken staal waarvan een harder stuk staal voor het glijvlak. Het gaat hier om een rand van ongeveer 7 mm.

Aad van den Ouweelen

Wat ik wel vond, en dat maakt het interessant: het gesmede riemgat op de schenkel, waarmee het schaatsijzer steviger aan de voetstapel wordt bevestigd. Ik heb wel meer schaatsen met dit principe in de collectie.

K-nummers (8)

Nico Buijze komt bij zijn vrijwilligerswerk in het archief van het gewest Noord-Holland/Utrecht met enige regelmaat schaatsgerelateerd drukwerk uit de oorlogsjaren tegen. Ze zijn, zoals we inmiddels wel weten, vaak voorzien van een Kengetal (K-nummer) dat verwijst naar de drukker.

Routekaart

Document met nummer K1932 is een z.g. Routekaart waarvan de functie duidelijk staat omschreven op de achterkant. Daar vinden we ook het nummer dat vermoedelijk verwijst naar drukkerij Nooij uit Purmerend.

Net als in Overijssel – zie het artikel van Matthy van Klaveren elders in deze Kouwe Drukte – worden rijders opgeroepen in de geldbussen van de provinciale bond te doneren en niet aan de baanvegers zelf.

Rijkaart

Het document met kengetal 47 is een rijkaart, een algemene voor meer toertochten bruikbare stempelkaart, van het Hollandsch meren-district van de Z.H.IJ. De tekst op voor- en achterkant spreekt voor zich. De kaart is gebruikt voor een tocht op 2 februari 1947. Ongetwijfeld is deze kaart in de oorlogsjaren gedrukt en wel bij Van Brummen uit Alphen aan de Rijn, maar pas in

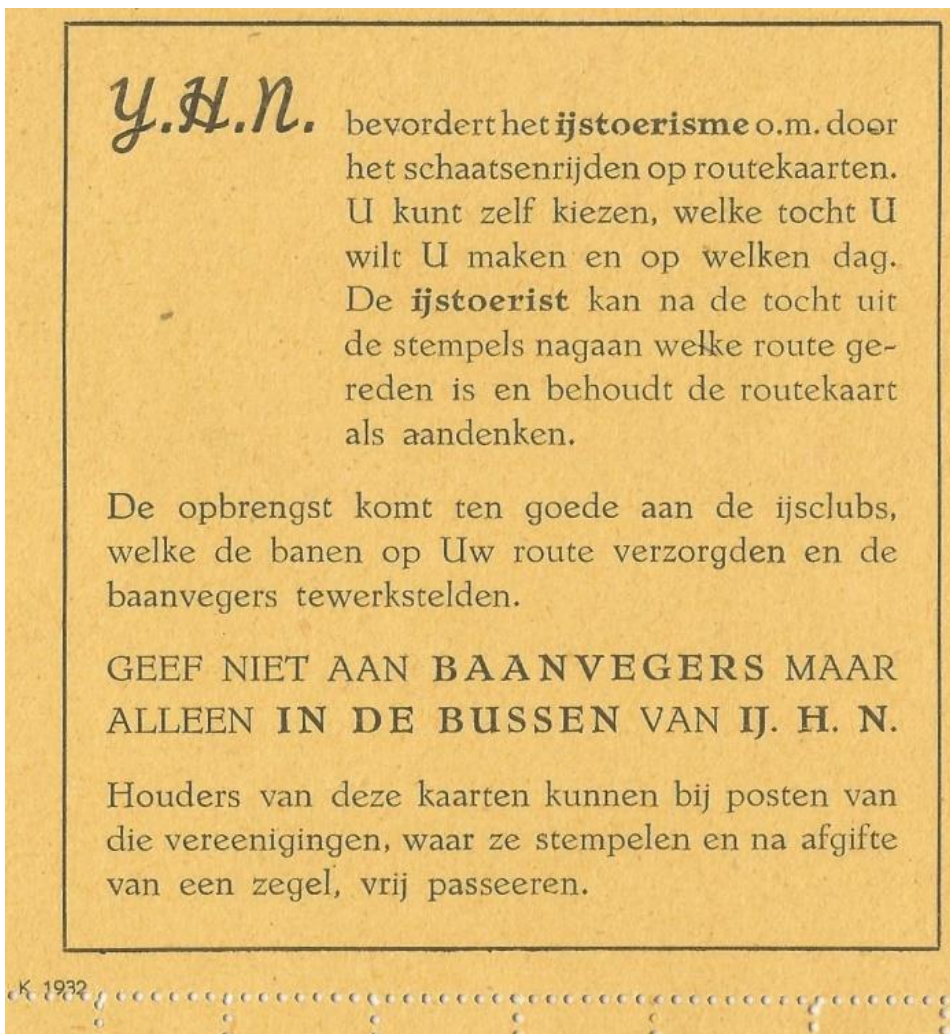
1947 gebruikt. Veel ijsclubs putten bij toertochten, nog steeds, uit oude voorraden medailles en stempelkaarten. Ook op deze kaart staat weer de oproep om niet te geven aan baanvegers 'ter voorkoming van bedelarij'.

Tweeledige functie

De eerder toegezonden blauwe stempelkaart van de 7^e IJHN-Dorpentocht met nummer K17 van drukkerij Coster & Zn uit Alkmaar is gebruikt voor de WEDSTRIJDtocht met start in Alkmaar. Dezelfde blauwe kaart is ook uitgereikt aan de toerrijders die in Alkmaar startten, maar dan zonder stempel "Wedstijd". De toerrijders die in Purmerend startten kregen dezelfde kaart in de kleur geel (zie KD 57).

Dorpentochten

De stempelkaarten van de dor-

Prov. Noordholl. IJsvereeniging voor het toerisme
op de schaats, voorheen IJ. H. N.

8e DORPENTOCHT

21 Januari 1942

2e West-Friesland-Tocht

Start

Voorzitter:
Mr. C. A. DE GROOT,
Alkmaar.

Dorpentocht-Comm.:
J. BOOT.
J. TROUW.
J. WERKMAN.

Finish

deze tochten is gebruikt, is mij niet bekend. Hoogstwaarschijnlijk zijn de stempelkaarten van deze Schermertochten gedrukt door Coster & Zn uit Alkmaar (met nummer K 17). Naast de dorpen- tochten van de IJHN werd er in 1942, op 19 januari, ook nog een toertocht verreden, die werd geor- ganiseerd door het district Me- demblik van de IJHN. De stempel- kaart van deze tocht draagt K- nummer 1528 (zoals vermeld van drukkerij West-Friesland te Hoorn).

Conclusie

Alle stempelkaarten van tochten die in 1942 onder de vlag van de IJHN zijn verreden, in Noord-

Holland tot op de dag van vandaag dorpentoch- ten genoemd, zijn dicht bij huis gedrukt.

Nico Buijze

Bijzondere schaatsen 1

pentochten van de IJsbond Hollands Noorder- kwartier (IJHN) kregen in 1942 allen een K- nummer (zie ook KD 56). Het betreft hier de 7^e, 8^e, 9^e en 10^e IJHN- Dorpentocht, die alle vier in 1942 zijn ver- reden. De stempel- kaarten van de 7^e en 9^e Dorpentocht zijn reeds beschreven en afgebeeld in resp. KD 57 en KD 56. De 8^e Dorpentocht (2^e West- Friesland-Tocht) werd verreden op 21 janua- ri met op de stempel- kaart nummer K 1528 van drukkerij West- Friesland uit Hoorn. De 10^e Dorpentocht (Schermertocht) werd verreden op 27 en 28 februari en 1 maart. Het K-nummer van de stempelkaart, die voor

Kouwe Drukke

De Peppelschaats

Bij het digitaliseren van mijn schaatsverzameling gaan alle schaatsen weer eens door mijn handen. Je ziet dan kenmerken aan de schaats die je niet eerder opgevallen zijn, of waar je geen aandacht aan hebt besteed. Ook kan een paar schaatsen emotionele gedachten oproepen.

Enige afnemer

Dat laatste gebeurde bij de schaatsen die mijn vader in 1935 voor mijn moeder heeft gemaakt. Het was zijn standaardmodel, een doorloper met een uitgewerkt voetblad. Als glij-ijzer gebruikte hij zaagbladen voor een metaalzaagmachine. Deze kocht hij bij een ijzerwinkel in Wageningen. Hij was de enige afnemer, want er was in heel Wageningen geen zaagmachine te vinden waarop deze zaagbladen pasten. Het is zeer hard staal; er een gaatje in boren kon toen nog niet, dus werden de boutjes met koper aan het glij-ijzer gesoldeerd. Het montuur bestond uit leren riemen en een verstelbaar hakleer. Later

heeft hij koperen platen met een schoenmontuur op de schaatsen gemonteerd.

In het verzamelcircuit

Eind dertiger jaren maakte hij voor mijn zuster en mij een paar kinderschaatsen van het zelfde model. Wijlen Tijs Visser, die als student veel bij mijn vader in de werkplaats van de Vakgroep Tuinbouw Plantenteelt kwam, kreeg of leende de schaatsjes voor zijn kinderen. Door Tijs zijn waarschijnlijk mijn kinderschaatsen in het verzamelcircuit terecht gekomen. Het verhaal gaat namelijk dat, toen Tijs terug was uit Thailand, hij bij het opruimen van zijn overbodige spullen de schaatsjes tegenkwam en vond dat je die niet weg kon gooien. Zo ontstond een mooie verzameling. Ik heb de schaatsjes nooit meer terug gezien, dus mocht u in uw verzameling een paar kinderschaatsjes van het bovenbeschreven model hebben, stuur mij op zijn minst een fotootje. Het is mij wel gelukt om een negental paar schaatsen terug te vinden van de 50 à 60 paar schaatsen die mijn vader gemaakt heeft.

Bart van de Peppel

Willem Bastiaan Tholen een schilder die van schaatsen hield

Misschien heeft u het wel eens meegeemaakt: na jaren kom je ergens terug en hoewel alles hetzelfde lijkt als voorheen, toch is het anders. Zoiets moet Willem Bastiaan Tholen (1860-1931) ook ervaren hebben. In 1891 schilderde hij de bevroren vijver in het Haagse Bos. Ruim 25 jaar later schilderde hij dezelfde bevroren vijver nog een keer. Wanneer we de twee schilderijen met elkaar vergelijken, vinden we een wereld van verschil.

Wat een mensen!

Het eerste schilderij (1891) is een groot doek van 100 x 130 cm, behorend tot de collectie van het Gemeentemuseum in Den Haag. Het schilderij was te zien op de tentoonstelling *Echte Winters* in het Teylers Museum Haarlem in de winter 2015-2016. De eerste indruk wordt bepaald door een overweldigende hoeveelheid mensen, geschilderd in bruine en grijze kleurtinten. Bezoekers van het museum kunnen bij het zien van de imponerende mensenmassa een uitroep van verbazing vaak niet onderdrukken: "Wat een mensen!".

Hoe heeft Tholen orde gekregen in die krioelende menigte? Hij heeft dat gedaan door het aanbrengen van afwisselend lichte en donkere horizontale partijen. Het onderste deel van het schilderij ligt in de schaduw en is geschilderd in

Schaatsenrijden (vijver in het Haagse Bos), 1891.
Gemeentemuseum Den Haag, 0331459

donkere kleuren. Zo donker dat het soms moeilijk is om de figuren te onderscheiden. Daarboven is een lichte strook met meer kleur en detailering. Een laagstaande zon schijnt vanaf de rechterkant over de ijsvlakte. Verder naar boven wordt de achtergrond gevormd door een donkere strook waarin de mensen niet meer als individu te onderscheiden zijn maar opgaan in de massa. De voorstelling wordt begrensd door een bomenrand, onscherp geschilderd in een bruinroze kleur, met aan de rechterkant de aanduiding van Huis Ten Bosch.

Schildersvrienden

Tholen was een schaatsliefhebber en hij heeft meerdere ijsstaferelen geschilderd. Voor dit schilderij koos hij een hoog gezichtspunt en creëerde daarmee een grote ijsvlakte. Het gaf hem de mogelijkheid om veel te vertellen. Linksonder in het donkere gedeelte plaatste hij zijn schildersvrienden met hun echtgenotes.

Aan de linkerkant zijn Willem en Jacob Maris afgebeeld, de laatste met een hoge hoed. De bolhoed daarboven hoort bij Willem de Zwarte. De groep lijkt niet actief deel te nemen aan het ijsvermaak, maar de vrienden hebben wel veel aandacht voor elkaar. Wij, als toeschouwers, kijken naar de grote vlakte samen met de twee jonge vrouwen die met hun witte en rode hoed juist boven de onderrand van het schilderij uitkomen. Hun hoeden vormen een kleurig accent in de donkere voorgrond. De rode kleur heeft Tholen over het hele schilderij toegepast, steeds in kleine details.

Levendige vormen

Het is een levendige voorstelling met veel beweging. De dames hebben ruim uitwaaiende mantels. Het schaatsenrijden is in meerdere vormen uitgebeeld. Er zijn solorijders die met de handen in de zak in alle rust aan het zwieren zijn. Boven de dame met de rode hoed schaatsst een echtpaar aan een stok. Rechts daarvan rijdt een man met pet, terwijl hij beide armen over elkaar voor zijn borst houdt. Zijn houding doet denken aan het etsje van Rembrandt (1639) die

tweeëneenhalve eeuw eerder zijn schaatsenrijder op een soortgelijke manier afbeeldde [zie *Kouwe Drukke* 56 p.30-34]. Op het schilderij valt nog meer te ontdekken. Boven de zojuist genoemde man met armen voor de borst, zit een vrouw op het ijs. Zij moet zojuist gevallen zijn. Een man komt haar te hulp en buigt voorover. Meer naar links duwt een vrouw een bakslee voort. Het lijkt of de man aan de voorkant van de slee erbij hoort en met grote krachtsinspanning de vracht probeert voort te trekken.

Allerlei schaatsmodellen

Niet alleen heeft Tholen veel aandacht besteed aan de verschillende schaatshoudingen, ook de diverse schaatsen komen aan bod. Middenvoor in het donkere deel, schaatst een man met een stok onder zijn arm alsof het een admiraalsstaf is. Hij is de enige die zijn blik naar buiten gericht houdt. Deze man heeft ijzeren schoonrijschaatsen. Dat ze van ijzer zijn, valt te concluderen uit de witte plek onder zijn rechtervoet. Het wit verbeeldt een opening in het ijzeren model. Meer naar rechts staat een man met licht gekleurde hoed en de handen op de rug. Zijn forse schaatsen doen denken aan de Nederlandse baanschaats. Het echtpaar dat langs de rechterkant is afgebeeld, heeft weer andere

schaatsen. Bij de man zou het een Friese schaats kunnen zijn. De vrouw heeft een eenvoudiger model met een gekromde ijzeren punt. Aan de linkerkant zijn twee jongens afgebeeld waarvan er eentje neerknielt. Opmerkelijk detail is dat hun schaatsen aan de grote kant zijn.

Wars van fotografie

Tholen bereidde zijn werk goed voor en maakte vooraf veel schetsen. Hij tekende op alles wat hem voorhanden kwam. De fotografie was in die tijd in opkomst, maar daar wilde hij niet aan meedoen. Andere schilders, zoals bijvoorbeeld zijn tijdgenoot Breitner, maakten wel gebruik van foto's. Tholen was van mening dat schilderen en fotografie twee verschillende processen waren die niet samen konden gaan. De fotografie zou het creatieve proces in negatieve zin beïnvloeden, zo meende hij.

Een kwart eeuw later

Toen Willem Bastiaan Tholen aan het grote schilderij werkte, was hij rond de dertig. Bij het maken van het tweede schilderij - dat gedateerd is op 1917 - moet hij achterin de vijftig geweest zijn. Dit laatste schilderij is kleiner, de afmetingen bedragen 40 x 70 cm. Het is lang in familiebezit geweest en behoort nu tot de collectie van het Centraal Museum in Utrecht. De voorstelling is rustig en evenwichtig opgebouwd met een duidelijke versobering ten opzichte van het schilderij in Den Haag. Ook de donkere voorgrond is weggelaten. Het gezichtspunt is veel lager en het lijkt alsof de schilder op het ijs heeft gestaan. De lijnen in de voorstelling lopen naar een centraal verdwijnpunt aan de horizon waar door de kale bomen Huis Ten Bosch is te zien.

W.B. THOLEN

Schaatsenrijden bij Het Huis Ten Bosch, 1917. Centraal Museum Utrecht, 21844

Opvallende figuren blijven anoniem

Bijna alle deelnemers aan het ijsstafereel zijn op de rug afgebeeld. Een uitzondering vormt het echtpaar dat aan de linkerkant gearmd op schaatsen staat. Met name de vrouw is een opvallende verschijning. Haar paarse mantel met witte bontkraag en bijpassende hoed geeft een mooi kleuraccent. Ook de schaatser in de witte trui in het midden van de afbeelding trekt de aandacht. Hij heeft de karakteristieke houding van een schoonrijder die net zijn afzet gemaakt heeft. Aan de rechterkant is te zien hoe een dame geholpen wordt met haar schaatsen. Haar rode hoed komt mooi tot uiting tegen de donkere achtergrond. Op enige afstand wacht een man met een schaatsstok in zijn hand. Ongetwijfeld zullen zij samen aan de stok verder schaatsen.

Tholen was gewend om mensen uit zijn omgeving als onderwerp voor zijn schilderijen te kiezen. In het grote schilderij (1891) heeft hij zijn schildersvrienden afgebeeld. Rond 1905 schilderde hij een klein paneeltje (21 x 32 cm) met zichzelf en een paar familieleden al schaatsend op een bevroren vaart.

Ijsvermaak, circa 1905
Collectie Museum Gouda, 55432

Op het schilderij in Utrecht (1917) zijn het paar aan de linkerkant en de man en vrouw rechts, zo gedetailleerd weergegeven dat het denkbaar is dat ook hier bekenden zijn afgebeeld. In de

catalogus echter is beschreven dat de figuren geen vrienden of bekenden zijn (De Jong 1993 p.92). Niettemin markeert het schilderij een belangrijke fase in Tholen's leven. In 1918 overleed na een lang ziekbed zijn eerste vrouw en in 1919 trouwde hij voor de tweede keer. Welof geen herkenbare figuren, wat in dit ijsstafereel overheerst is de sfeer van een mooie winterdag. De zon staat laag en de lange schaduwen op het ijs doen vermoeden dat de middag al gevorderd is.

Alle onrust en detaillering uit het vroege schilderij zijn verdwenen. Hier overheerst een serene kalmte.

De liefde blijft

Het is overduidelijk dat Tholen in zijn ijsstafereelen uiting wist te geven aan zijn liefde voor het schaatsen. De twee schilderijen uit Den Haag en Utrecht naast elkaar gelegd, tonen een verschil in zienswijze die te verklaren is vanuit een artistieke ontwikkeling. Maar er is meer. De twee schilderijen zijn gemaakt met ruim een kwart eeuw tussentijd. Het vergelijken van de twee voorstellingen bevestigt wat iedere schaatsliefhebber weet: de tijd gaat door, een zienswijze kan veranderen, maar de liefde voor het schaatsen blijft!

Nelly Moerman

Referenties:

- ✚ *Jong, Anneke de, Willem Bastiaan Tholen 1860-1931, tent. cat. Museum Het Catharina Gasthuis Gouda/ Drents Museum Assen, 1993.*
- ✚ *Roosenboom, Hans, Myths and misconceptions: Photography and painting in the nineteenth century, Simiolus: kunsthistorisch tijdschrift vol. 32 (2006), afl. 4, pp. 291-313.*

De vijvers in het Haagse Bos

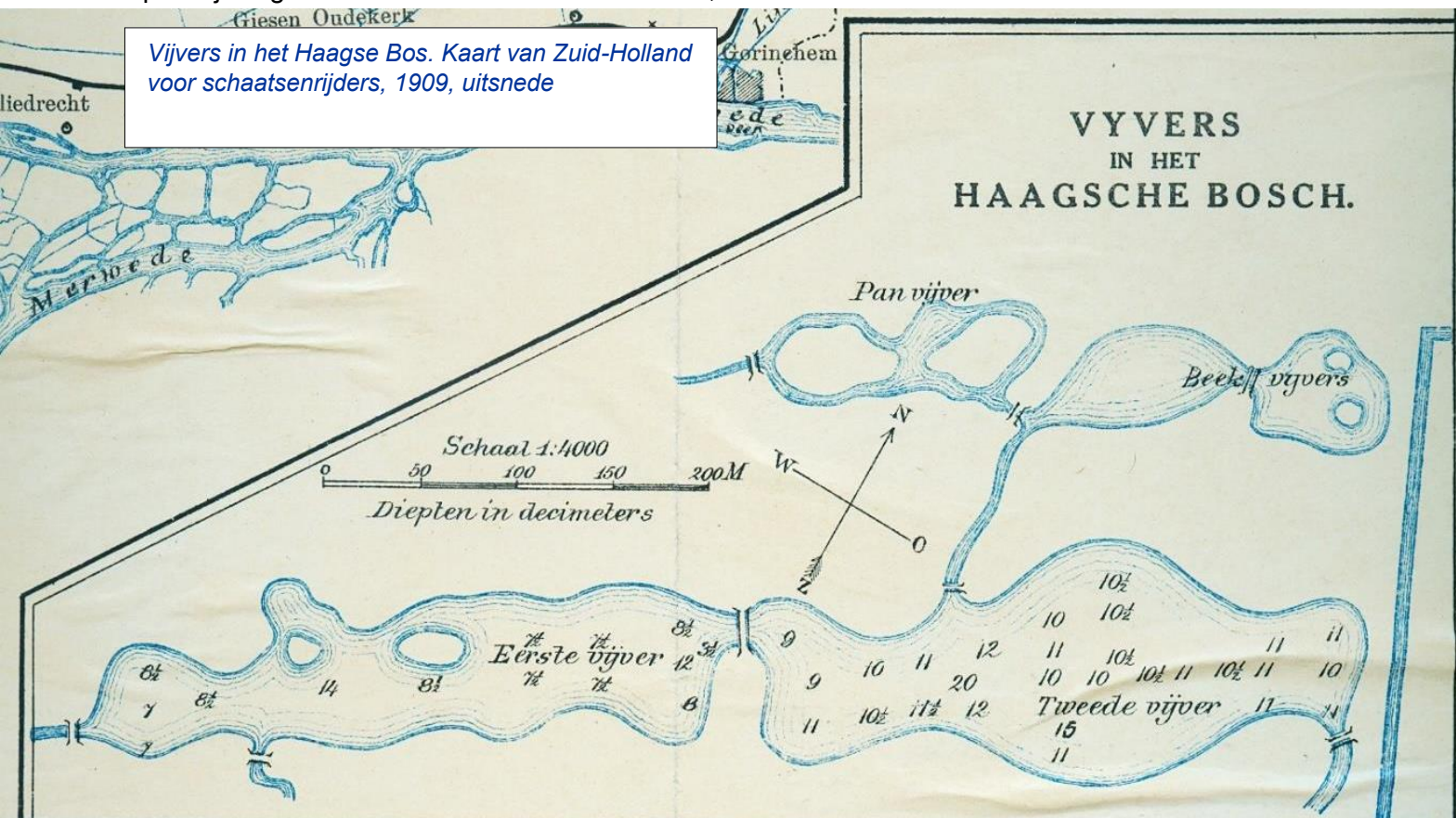
De vijvers in het Haagse Bos, die Willem Bastiaan Tholen in 1891 schilderde, zoals Nelly Moerman in dit nummer beschrijft, waren destijds op de schaats vanuit de stad al vrij moeilijk bereikbaar.

De meest bekende route liep via de Schenk, de vaart richting Leiden. Je sloeg bij de molen linksaf en bereikte via de Molentocht de vijvers. Tussen de stad en de Schenk lagen echter twee stations en meerdere spoorlijnen. Bovendien werd de Haagse of Trekvljet kennelijk opengevaren bij vorst, want je moest bij het huidige Rijswijkseplein, tussen Hollands Spoor en Centraal Station, oversteken met een pontje. Wat een gedoe! In de *Gids behorende bij de Terreinkarten voor Schaatsenrijders* (2^e druk, 1895) staat dan ook niet voor niets als alternatieve opstapplaats voor de tocht naar Leiden: 'aanbinden Groote Boschvijver, en over de Molentocht naar de Schenk.' Vermoedelijk ging men te voet en later ook op de fiets naar de vijvers toe. Dat kan ook tegenwoordig nog: vanaf het Centraal Station via de verrassend mooie route van knooppunt 30 naar 32.

De vijvers uitgelicht

Op de ijswegenkaart van Zuid-Holland uit 1909,

Vijvers in het Haagse Bos. Kaart van Zuid-Holland voor schaatsenrijders, 1909, uitsnede

Schaatsroutes naar de vijvers in het Haagse Bos. Terreinkaat voor schaatsenrijders, 2^e druk, 1895, uitsnede

door Matthy van Klaveren beschreven in *Kouwe Drukke 56*, zijn de vijvers van het Haagse Bos weergegeven in een inzet. Heel groot is het gebied niet: als je helemaal rondgaat en de uitlopen - Panvijver en de Beekvijvers - meepakt heb je een rondje van zo'n twee kilometer gereden. De vijvers, die koning Willem I in de eerste helft van de 19^e eeuw liet graven, zijn opmerkelijk diep, variërend van 70 cm tot wel 2 meter. Zouden al die rijders op een kluitje op het schilderij van Tholen dat wel hebben geweten?

Niko Mulder

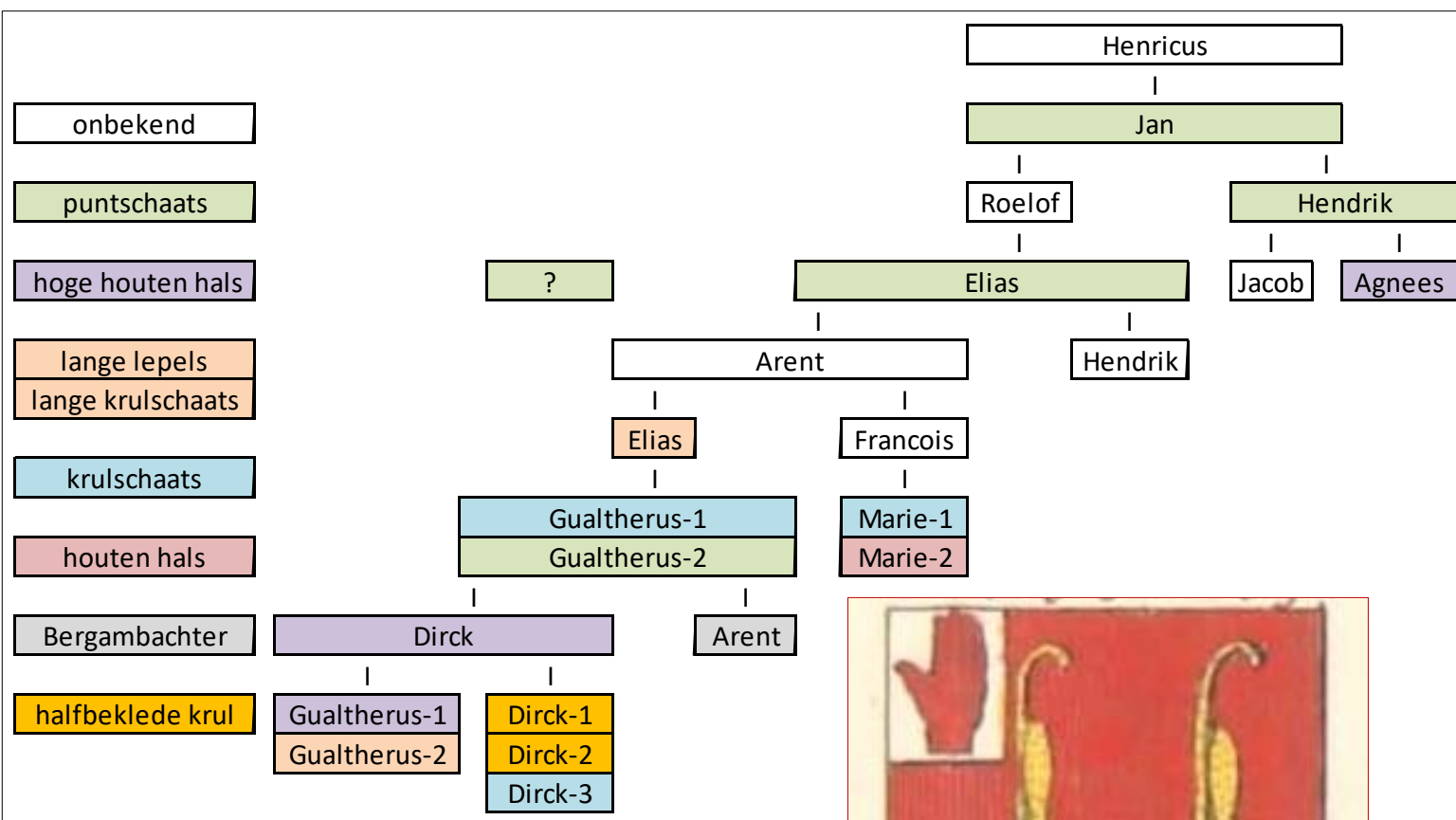
Modelontwikkeling in schaatsen op het wapen De Raet - 3

Voordat we de schaatsen op het wapen van de Haarlemse tak van de familie De Raet behandelen is het wellicht goed om even terug te kijken op wat in de vorige twee bijdragen is beschreven. Om het overzicht te bewaren – niet eenvoudig in deze wijdvertakte familie waarin dezelfde namen vaak terugkeren - gebruiken we hiervoor een stamboom met een kleurcode voor elk type schaats.

rus lijken de eerste modellen met de ijzerloze hak van de zogenoemde korte schaats.

Haarlemse tak

De schaatsen op het wapen van hun oom, Mr Arent, lid van de vroedschap in Haarlem, zijn al besproken in KD58. We identificeerden ze als het Bergambachtse model met hoog oplopende hals. Dit model en deze Arent zijn weergegeven met een grijs kader in de stamboom. In 1864 werd Arent samen met Willem Bilderdijk en

Het 'oudere' rechterdeel van de stamboom kwam aan bod in *Kouwe Drukke* 57 en het 'jongere' linkerdeel in nummer 58. Het geheel wordt veel inzichtelijker als u de illustraties uit die artikelen er nog eens bij pakt.

Krulschaatsen van Mr Dirck op wapenkaart

Mr Dirck Dircksz de Raet, burgemeester van Leiden, kennen we van de halfbeklede krullen uit de Pieterskerk en op het zegel van bergkristal (KD58). Op de wapenkaart van Rijckhuijsen uit 1758 staan echter krulschaatsen met onbeklede hals op zijn blazoën. Ze zijn aangegeven als Dirck-3 in de stamboom. De schaatsen op de wapens van deze Dirck jr en zijn broer Gualthe-

Wapenkaart met wapens en namen van de Heeren Veertigen der stad Leyden. Jan Rijckhuijsen. Museum Lakenhal, Leiden inv.nr. 4732

Frederik Conrad nog geëerd met een afbeelding in het boek *'Monumenten ter herinnering van groote mannen in Nederland, van vroegeren en lateren tijd'*. Waaraan hij deze eer te danken had weet ik niet, maar deze bron krijgt van mij een vette veeg uit de pan. De illustratie toont een sierstucwerk uit de Grote Kerk in Haarlem met daarop de wapens van Arents zoon Gualtherus en diens vrouw Anna Maria Muilman!

Halfbekslede krulschaatsen op sierstucwerk

Deze Gualtherus Arentszoon was net als zijn neef uit Rotterdam (KD58) vernoemd naar zijn opa. Het bovengenoemde sierstucwerk met zijn familiewapen is vervaardigd door beeldhouwer Jan van Logteren en stamt uit de periode 1740-

1745. Jan van Logteren is vooral bekend als maker van de kostbare houten omkasting van het Müllerorgel in dezelfde kerk, waarop Mozart als 10-jarig jochie nog heeft gespeeld.

Het pleisterwerkstuk van Van Logteren is in 1878 gerestaureerd en siert nog altijd de achterwand van de vontkapel (doopkapel) in de Grote Kerk. Op het wapen De Raet zijn de halfbekslede krulschaatsen met ijzerloze hak goed herkenbaar.

Goudmijntje vontkapel

De van oorsprong middeleeuwse kapel werd in 1740 in gebruik genomen door de schatrijke weduwe van Gualtherus, die al in 1727 was overleden. Anna Maria Muilman woonde in een

patriciërswooning op Nieuwe Gracht 80, het latere bisschoppelijk paleis en inmiddels een rijksmonument. In de kapel liet ze een grafkelder maken waarin zichzelf en haar zoon Arent (1714-1771), die net als zijn vader Gualtherus burgemeester van Haarlem was, zijn begraven. Deze grafkelder is tegenwoordig afgedekt met een dubbel luik. Ik weet niet of er in het onderaards gewelf familiewapenschilden met schaatsen zijn aangebracht.

In de kapel herinnert een glas-inloodraam aan Arent de Raet en zijn eerste vrouw Antonetta van Schuijlenburg. Het is niet oorspronkelijk, maar in 1877 gemaakt tijdens de grote restauratie van de kerk onder de supervisie van rijksbouwmeester Pierre Cuypers. In maart 1876 schilderde deze een ontwerp voor dit glaswerk waarin hij twee maal het wapen De Raet opnam: dat van Arent in het midden en links daarboven het wapen van diens vader

Sierstucwerk met het wapen van Gualtherus de Raet, circa 1740-1745. Grote of St. Bavokerk, Haarlem. Foto: G.J. Dukker.

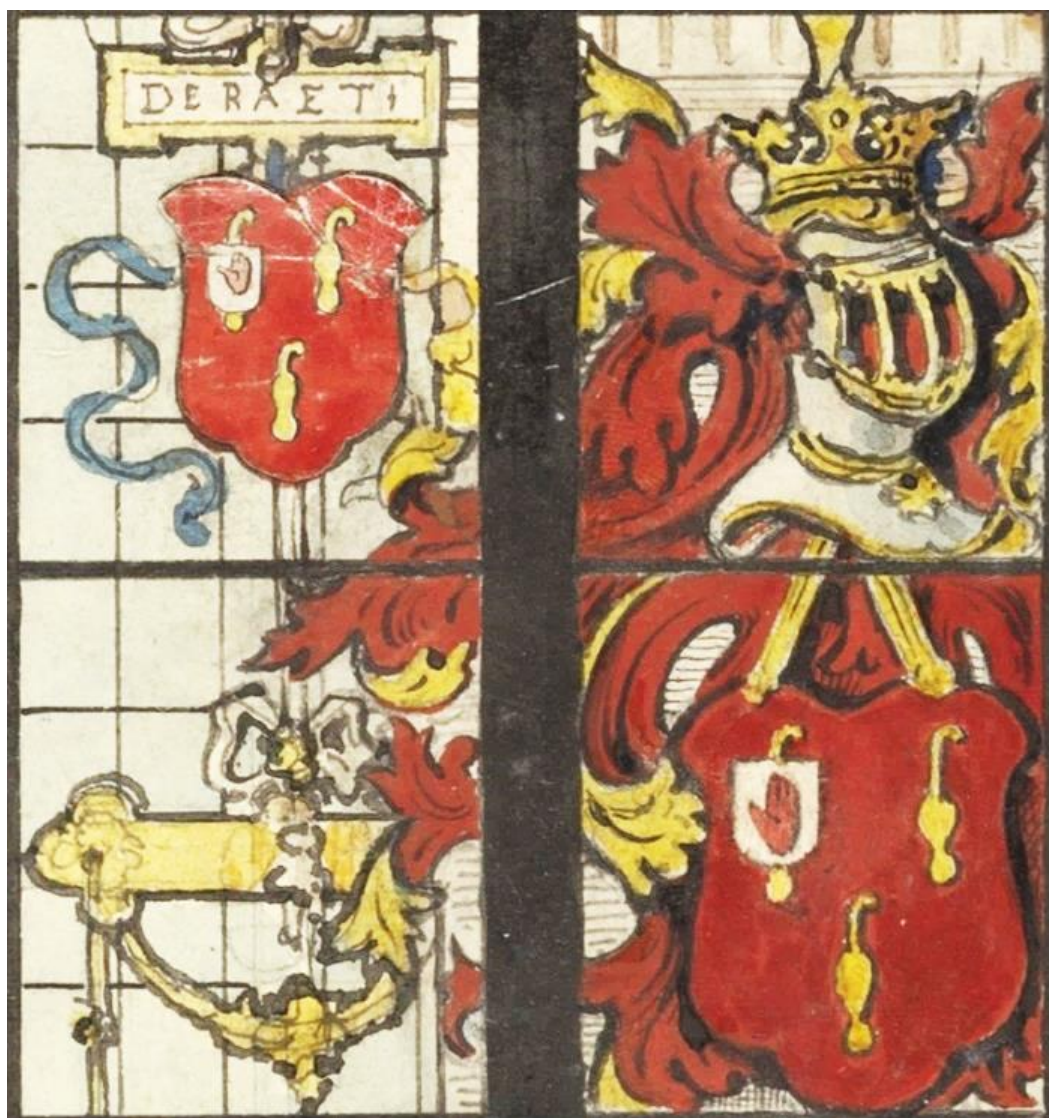
Op de uitsnede rechts zijn de halfbekslede krulschaatsen goed herkenbaar.

Gualtherus. Het is opvallend dat de schaatsen op de wapens van elkaar verschillen, terwijl ze toch door dezelfde kunstenaar zijn gemaakt. De krulschaatsen op het wapen van Gualtherus zijn duidelijk korter, terwijl die op Arents wapen daar schuin onder het model met de lange hals voorstellen. In beide gevallen is niet goed zichtbaar of de halzen volledig met hout zijn bekleed.

Mogelijk baseerde Cuypers zijn schets op destijds nog bestaande uitvoeringen van het familiewapen.

Het ontwerp is dus een jaar later in glas uitgevoerd door A. le Comte, een glazenier uit Delft. Vermoedelijk zijn de verschillen in weergave Le Comte ontgaan: bij hem zit bij beide schaatsen de krul aan een veel kortere hals. Zie omslag achterzijde.

*Maart 1876 - Ontwerptekening voor glas-in-loodraam door P.J.H. Cuypers. Detail.
Copyright Beeldbank Noord-Hollands Archief
Linksboven: krulschaatsen op wapen Gualtherus
Rechtsboven: lange krulschaatsen op wapen van Arent*

Afgestompt model op rouwborden

Het wapen van Arent de Raet komt ook voor op twee rouwborden in de Vontkapel. Ze stammen uit de tijd van Johanna Sellius, zijn tweede vrouw. Hierop zien we korte, afgestompte schaatsen zonder krul. De wapenborden werden in 1983 gerestaureerd.

Niko Mulder

Met dank aan de medewerkers van de Grote of St. Bavo-kerk te Haarlem

*Bronvermelding
J. Wolf - Beschrijving der Groote of St. Bavo-kerk, te Haarlem, 1846, p. 46
Website Bavovrienden.nl*

Op 1 oktober jl. hebben wij tijdens de druk bezochte Najaarsbijeenkomst onze website *Schaatshistorie.nl* opengesteld.

De site zit in een mooie stijgende lijn, vooral wat betreft het aantal bezoekers en de pagina's die bekeken worden. In de week van 16 januari waren er maar liefst 690 unieke bezoekers, dus we gaan al aardig richting de 1000 per week. Gemiddeld bekijkt men daarbij zo'n 5 pagina's.

Na een goede start zoals ik in *Kouwe Drukke* 58 meldde, is er dus een zeer goed vervolg.

Natuurlijk is het zo dat met name Nederlanders de website bezoeken. Maar dat doen ook Amerikanen, Canadezen, Duitsers, zelfs Russen en natuurlijk Belgen. Regelmatig komen er via de website zeer waardevolle reacties binnen, die ik beantwoord en verwerk. Ik hoop dat dit zo blijft. Schroom dus niet om dat ook te doen!

Schaatshistorie.nl flink aangepast

Door de vele opmerkingen en aanvullingen was het nodig om de opzet van de website nu al aan te passen. Over hoe dat te doen – wat is de juiste indeling – is flink gediscussieerd, met een aantal begunstigers (onder andere Nelly Moerman en Matthy van Klaveren). Maarten Dijkstra en ik hebben met Niko Mulder, als zeer deskundig adviseur, vervolgens knopen doorgehakt. Zo zijn van de homepage items als Merktekens en Etiketten 'verdwenen', verschoven naar Schaatsenmakers. Maar ook nieuwe zijn toegevoegd, zoals Elfstedentocht en Schaatsenrijd(st)ers. Maarten Dijkstra heeft met de programmeur van zijn bedrijf in januari een heel weekend besteed aan de verbouw van de website. Hulde!

Bijdragen begunstigers van De Poolster

Belangrijke inhoudelijke bijdragen voor *Schaatshistorie.nl* kwamen van Ron Couwenhoven (o.a. Baanvegerij, Winterweer en Elfstedentocht), van Nelly Moerman (o.a. Lidwina van Schiedam en Het mooiste schilderij in het Rijksmuseum), Niko Mulder (o.a. twee tijdlijnen, Schaatsen aan het Hof van Den Haag en artikelen bij Literatuur), Martin van der Bij (Overzicht ijsbanen) en Ruud

Kalee (Overzicht jubileumboeken ijsclubs). Een aantal bijdragen staat nog in de wacht om opgenomen te worden. Ik vergeet ongetwijfeld een aantal personen hier te vermelden die ook bijdragen leverden. Excuus daarvoor.

Belangrijk doel!

Er is zo ontzettend veel kennis en informatie aanwezig bij de begunstigers van De Poolster – en ook daarbuiten – die niet verloren mag gaan en gedeeld moet kunnen worden met anderen. Het op *Schaatshistorie.nl* zetten ervan is één van de belangrijkste doelen van deze website.

Op *Schaatshistorie.nl* kunt u onder Introductie bij Geschiedenis de link vinden naar de Inhoudsopgave. Daar staan veel onderwerpen *schuin* weergegeven. Dat zijn onderwerpen waar we nog geen of nauwelijks informatie over hebben, zoals over ons Koningshuis op de schaats. Aarzel niet om u bij mij aan te melden als u het leuk vindt om aan deze onderwerpen een bijdrage te leveren.

Etiketten – hernieuwde oproep

De vorige keer vroeg ik uw aandacht voor het onderwerp 'Etiketten op schaatsen' en om daaraan bij te dragen met nieuwe nog niet opgenomen etiketten dan wel over etiketten die nu als 'onbekend' (de maker/verkoper) zijn opgenomen. Er kwam een reactie van Jan Bruins en Jan van Eijk (dank daarvoor) en daarmee basta. Slechts twee reacties, teleurstellend. Weet echt niemand van welke maker of verkoper de etiketten met het opschrift Eternit, Jeveka en Topsi afkomstig zijn?

IJsclubs – nieuwe oproep!

Wie wil de pagina IJsclubs beheren en aanvullen met informatie over ca. 300 andere ijsclubs? Deze pagina wordt veel bezocht, maar bevat nog weinig ijsclubs.

Een mooie en leuke klus. Als u denkt "dit is iets voor mij" neem dan contact op via fritslocher@gmail.com. **Frits Locher**

Autotochten op het ijs - 3

De eerste autotocht in 1963 was op woensdag 20 februari. De organiserende ijsclubs zetten hiermee de toon voor alle andere tochten. Aan deze eerste tocht namen bijna 1000 auto's deel, toch had de organisatie op meer gerekend.

Herinneringen

Dit weerhield hen er niet van om op zondag 24 februari en zondag 3 maart weer een tocht te organiseren. Omdat over deze tochten al het nodige in boekvorm is verschenen, laat ik hier alleen de herinneringen zien. Indien u meer over deze bijzondere autotochten wilt lezen, dan verwijs ik u naar de boeken *IJsvermaak op Zee* en *Een Zee van IJs* van Ron Couwenhoven. Het vaantje heeft sterk geleden onder de tand des tijds. Het heeft als tekst: 'Herinnering aan Eerste IJsselmeer-Auto-Tourtocht Wervershoof Staveren Hindelopen Workum Medemblik op Woensdag 20 Februari 1963'.

dat de woorden 'Hindeloopen' en 'IJsselmeer' vaak verkeerd zijn geschreven, met één 'o' of met één 's'. Alleen op de tegel staat alles goed.

Drukke op de Gouwzee

De gebeurtenissen van zaterdag 23 februari vormden voor ijsvereniging "Olympia" een hoogtepunt tijdens die winter van 1963. Voor acht uur 's morgens stonden op alle wegen in Waterland enorme files zodat niemand meer voor- of achteruit kon. Iedereen wilde per se met de auto het ijs op om naar Marken te rijden. In een extra radio-uitzending op beide Hilversumse zenders werd automobilisten ten sterkste afgeraden naar Monnickendam te rijden omdat er geen doorkomen aan was. Via de scheepswerf van Van Goor reden de auto's het ijs op. Besloten werd per auto een bedrag van fl.4 te vragen. Voor schaatsers werd fl.2,50 deelnamegeld gevraagd. De verkeerspolitie had materiaal beschikbaar gesteld om gestrande auto's van het ijs te kunnen slepen. Toen ruim 5000 auto's op het ijs waren - er waren die dag ruim 40.000 mensen op de Gouwzee - kreeg het bestuur van de politie het advies niemand meer het ijs op te laten. Het werd te gevaarlijk. Een lange optocht van schaatsers met brandende fakkels slingerde

over de donkere Gouwzee, zodat die sprookjesachtig verlicht werd. Zustervereniging fanfarekorps "Olympia" stond op het ijs te spelen en in de Haringhallen bij Stuttenburgh kon gedanst worden. Alle cafés en restaurants puilden uit van dorstige en hongerige schaatsers en toekijkers. Na afloop werd op het ijs een spetterend vuurwerk afgestoken. De medaille geeft alle facetten weer die op de deelnemers zo'n overweldigende indruk maakten.

Laatste aansporing

Nog was de winter niet over en de week daarna kon men nog altijd van het ijs genieten. Zelfs het weekend 2 en 3 maart stond nog in het teken van ijs en sneeuw, al was het niet meer zo koud. Op langere termijn zag men wel een einde aan deze lange winter komen en daarom volgde nog een laatste aansporing in de krant om te komen genieten.

'Komend Weekeinde zal voor het laatst gelegenheid bestaan een autotocht te maken over de bevroren Gouwzee zo heeft het bestuur van de ijsvereniging van Monnickendam bekend gemaakt. In de loop van dit weekeinde wordt de 15.000ste auto verwacht. Aan alle deelnemers zal deze beide dagen een herinneringsoorkonde worden uitgereikt. De 15.000ste zal, waar hij wil starten – in Monnickendam of

in Volendam – met muziek worden opgewacht. Zijn auto wordt versierd en in een feestelijke optocht gaat hij naar het stadhuis van Monnickendam. Daar zullen de burgemeester en het bestuur van de ijsvereniging Monnickendam hem begroeten. Met de herinneringsoorkonde wordt hem 500 gulden geoffreerd.'

Deze oorkonde vermeldt: *'Frans v.d. Maden / Moeder Schilder / Ford Anglia / kenteken SP-23-08 / 3 maart.'* Mevrouw Schilder was de moeder

van Henk Schilder, de man die jarenlang marathons bij de landelijke veteranen heeft gereden.

Matthy van Klaveren

Geraadpleegde bronnen:

Website Ijsvereniging Olympia Monnickendam

De Telegraaf, 2 maart 1963

Met speciale dank aan Henk Schilder en Dirk Plugboer

Antwoord van Sint Nicolaas aan Jan de Wit

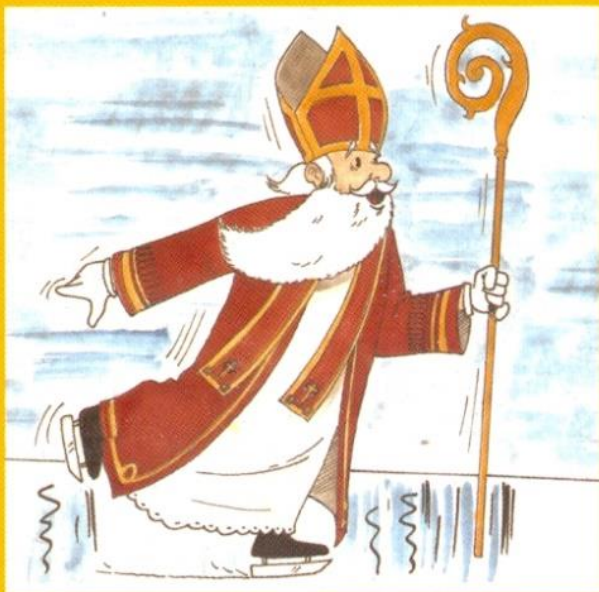
Terug in Spanje kwam ik er pas na de Kerst aan toe om mijn post door te nemen. In *Kouwe Drukte* las ik de column van Jan de Wit. Nou ben ik wel gewend om verzuchtingen en zorgen van Nederlanders, de zogenaamde jongens van Jan de Wit, aan te horen en van me af te laten glijden, maar van Jan de Wit zelf ...! Hij schrijft: *‘Op schaatsen rijden heb ik noch de Sint, noch Zwarte Piet kunnen betrappen.’* Mid-den in de column staat een plaatje afgedrukt waarop Sint en Piet vanaf de oever naar het schaatsen staan te kijken. *‘Het is misschien een begin,’* verzucht Jan zuinigjes. Dit schreeuwt om een reactie!

Niet in bedrijfskleding

Reeds in *het jaar van de tradities 2009* schreef ik op verzoek van het *Nederlands Centrum voor Volkscultuur* - tegenwoordig *Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland* - een stukje over mijn eigen tradities in het boekje *Sinterklaas op de schaats*. Een titel die twee grote Nederlandse tradities samenbrengt, wat wordt onderstreept met een prent op de omslag van mijn persoontje op de schaats.

OP DE SCHAATS

SINTERKLAAS

Ik breng enkele passages uit mijn stukje onder uw aandacht:

‘Er werd dus gevraagd naar mijn eigen tradities. Ik beperk mij tot . . . schaatsen dus. Jazeker, Sint Nicolaas schaatst! Waar ik dat doe blijft geheim, hoewel u mij niet zou herkennen, want ik ga uiteraard niet in mijn bedrijfskleding de schaatssport beoefenen.’

‘Of ik bang ben om te vallen en daarmee zou riskeren dat ik in een rolstoel en niet op mijn schimmel de intocht zou moeten maken? De voorzienigheid heeft mij voorzien van een legioen aan beschermengelen. Zij ondersteunen mij bij pootje-over onzichtbaar maar stevig. Dat is nu eenmaal het privilege van een heilige die gekluisterd blijft aan een aards bestaan.’

‘Ik kan u overigens verklappen dat noren niet aan mij zijn besteed, ook al zult u mij nimmer zwierend op het ijs mogen begroeten. Ik houd het op Friese doorlopers.’

It giet oan!

‘Wat mij verheugt is het feit dat ik de enige heilige ben die alle Elfstedentochten heeft overleefd. Het zou mij heel wat waard zijn als die tocht der tochten weer eens een vervolg krijgt. Die martelende onzekerheid elk jaar! Wat dat betreft ben ik blij dat ik ieder jaar over pakjesavond kan uitroepen: “It giet oan!”

Met hartelijke groet en bisschoppelijke zegen,
Sint Nicolaas

Literatuur:

Sinterklaas op de schaats. Samenspraak over volkscultuur en tradities, opgetekend door Frans van der Beek; 88 pag.; Pharos uitgevers, Meppel 2009.

Keuze citaten door hulpsinterklaas Fred Groot

Posten en Stempels 26

Ik sloot af in het vorige nummer met de belofte te speuren naar **kerstzegels**. Niet veel gevonden, maar wel twee mooie. Ook Kurt Cersiaens op de fiets in België was niet zo succesvol. Aukje de Haan maakte mij attent op een drie-hoekspostzegel uit **Rusland**. Helemaal mooi als je ze met zijn vieren ziet.

Natuurlijk was ik ook in mijn sas met de schaats in de kerstzegel uit **Nederland**, met schaats en de Magere Brug in Amsterdam. Minder gelukkig met de consequentie van speciale edities voor Albert Heijn (velletje van 10), Kruidvat en Trek-

een hartje maken. Wel weer twee versies: in goud/blauw en in oranje/blauw.

Boschjaar

In de kerstvakantie bedacht ik ook dat er voor het Boschjaar wel uitgaven zouden verschijnen. 500 jaar dood schijnt toch een reden voor een feestje te zijn. Dus maar weer gezocht naar afbeeldingen van de *Verzoeking van de heilige Antonius* uit het Museu Nacional de Arte Antiga in Lissabon met de vogel op schaatsen met brief. Of naar de *Tuin der Lusten* uit het Prado in Madrid met al die duidelijke schaatsen in de hel. Ik vond een tweetal zegels van de *Tuin der*

pleister (zelfde velletje als bij het postkantoor, maar met hun naam erop). Die wil ik dan natuurlijk ook hebben en dat kost dus evenzoveel zegels meer. Trouwens, dat vermaledijde 1-tje op de zegel is sinds 1 januari 0,78 cent ...

In Hongarije gaven ze kerstzegels uit van schaatsers die

Lusten waarop nog net een punt van een schaats te vinden was. Ik heb besloten dat die niet in mijn collectie komen. In het velletje van Gambia is het drieluik van de *Tuin der Lusten* opgenomen. Daar zijn net boven de zegels met detail, de schaatsers gelukkig wel te zien.

De Schaatsvogel in de *Verzoeking* krijgt meer aandacht. Uit St Helena twee zegels met de schaatsvogel in een velletje van vier. Maar het mooist is het drieluik uit **Portugal**, waar dit schilderij ook hangt, met een vergroting van de schaatsvogel ernaast.

Blij

Het zijn van die zegels die niet naar aanleiding van kerst of schaatswedstrijden worden uitgegeven, die je het meest verrassen. Als het dan ook nog favoriete onderwerpen zijn en hele mooie blokjes ... Afijn oordeel zelf.

Uit **Kazachstan** een blok over de Almaty regio, met daarin een afbeelding van Medeo. Blij dat

anno 2016 de voormalige schaatstempel nog steeds belangrijk genoeg is om op te nemen in een blokje.

Frankrijk geeft al een aantal jaar vellen over Europese hoofdsteden uit. Dit keer Amsterdam, prachtig vervat in de lucht en de Prinsengracht met Westerkerk. Het doet eer aan de Hollandse meesters uit de Gouden eeuw. Het vel wordt gecombineerd met zegels van Begijnhof, Rijksmuseum én schaatsers op de Herengracht, met zicht op de Leidsegracht.

Mijn geboortestad op zo'n mooi vel en ook nog schaatsers ... ja, daar wordt ik in ieder geval, heel erg blij van.

Caroline van Staaveren

Oplossing kerstcryptogram 2016

Minder inzendingen dan vorig jaar duidt waarschijnlijk op een moeilijk cryptogram. De redacteur had mij er al voor gewaarschuwd. Sommige leden zaten toch nog dicht bij de goede oplossing.

Geheel onmogelijk was het ook weer niet, gezien de goede inzendingen die binnen zijn gekomen van Piet Spigt, Tjitze Schiphof, Jan Gores en Frits Locher.

Onder hen heeft inmiddels een loting plaatsgevonden.

We mogen dit keer Piet Spigt als winnaar uitroepen. Van harte gefeliciteerd Piet. Je ontvangt een tegoedbon ter waarde van € 15,00 te besteden op een Poolsterveiling..

Harry Karssies

Oplossing:

Horizontaal

- 4 kunststuk op een bevroren sloot > [toertocht](#)
- 6 braadt men hier zijn vlees in? > [bakslee](#)
- 7 permanent voor op het ijs > [krulschaatsen](#)
- 9 geconserveerde ijsweg > [blikvaart](#)
- 10 van noord naar zuid populair > [Poolster](#)
- 11 schaatsenmaker te paard > [Ruiter](#)
- 12 bevroren ogen > [ijsgezicht](#)

Verticaal

- 1 een lage temperatuur geeft vertier voor onze leden > [Kouwe Drukke](#)
- 2 kleine werkring voor beginners > [krabbelbaantje](#)
- 3 het vuur spat er vanaf bij deze schaatsenmaker > [Vonk](#)
- 5 de onderwijzer trakteert op een sorbet > [ijsmeester](#)
- 8 'n rare tikker > [arrenslee](#)

Reactie op Schaatsen op een bijbel

Krijn van der Ham beschreef in het vorige nummer de zilveren medaillon met drie schaatsen op het achterplat van een bijbel uit 1669. Niko Mulder heeft hier mogelijk een verklaring voor.

Wapen van familie Schaedts?

Heldere ingeving of vertroebelde blik? De schaatsen in de medaillon op de bijbel zouden wel eens een familiewapen kunnen betreffen. In zijn webtekst *Bezegelen en verzegelen met was- en lakzegels door Veluwenaren* vermeldt schrijver Anton Zeven dat ene B. Schaedts zegelde met een wapen met drie schaatsen. Dat deed hij in 1710 in Nijmegen. Dit zegel (rechts) komt wel wat overeen met het embleem op de bijbel (links). Heeft deze bijbel uit 1669 aan de familie Schaedts toebehoord?

Dat de schaatsen ten opzichte van elkaar gespiegeld zijn afgebeeld, zegt niet zo veel. Dat kwam wel vaker voor, zoals mijn bijdragen over de schaatsen op het familiewapen De Raet (*Kouwe Drukke* 57-58) ons hebben geleerd.

Niko Mulder

De Nederlandse sportwereld eind 19de eeuw. Pim Mulier is een pionier, onvermoeibaar propagandist, maar elitair. Jaap Eden is het grootste sporttalent van die tijd, wereldkampioen allround schaatsen en wielrennen. Onberekenbaar, wild.

Klaas Pander is de link tussen deze twee beroemdheden. Laconiek, joviaal, met hem kun je lachen. Een Haarlemse jongen. Door Pim gestimuleerd, leidt hij rond 1890 een adembenemend multidisciplinair sportleven.

Hij is de eerste Nederlandse amateurschaatser die voor training naar het buitenland wordt uitgezonden en winnaar van de eerste marathon op natuurijs. Zijn ervaring en opgedane kennis benut hij vervolgens als trainer-coach van Jaap Eden. Het hoogtepunt van hun samenwerking vindt plaats in Amsterdam, 14 januari 1893, als Jaap zijn, en Nederlands eerste, wereldtitel verovert.

Niet lang daarna gaat elk zijn eigen weg, binnen en buiten de sport.

Klaas Pander.

Het bewogen leven van een vergeten sportheld.

Tussen Pim Mulier en Jaap Eden.

Wim Zonneveld

256 pagina's paperback, geïllustreerd in kleur.

€ 19,95

Uitgeverij Elmar, Delft – www.uitgeverijelmar.nl

Februari 2017

Reactie op *Het jaar 1885* (2)

In *Kouwe Drukke* 57 liet Minne Nieuwhof twee opties open met betrekking tot de levensloop van de roemruchte hardrijder Pieter Bruinsma. Wim Zonneveld – de biograaf van Klaas Pander – vond een bron.

Pieter Bruinsma

Duidelijkheid over het Amerikaanse leven van Pieter Bruinsma verschaft het *Leeuwarder Nieuwsblad* van 14 november 1936:

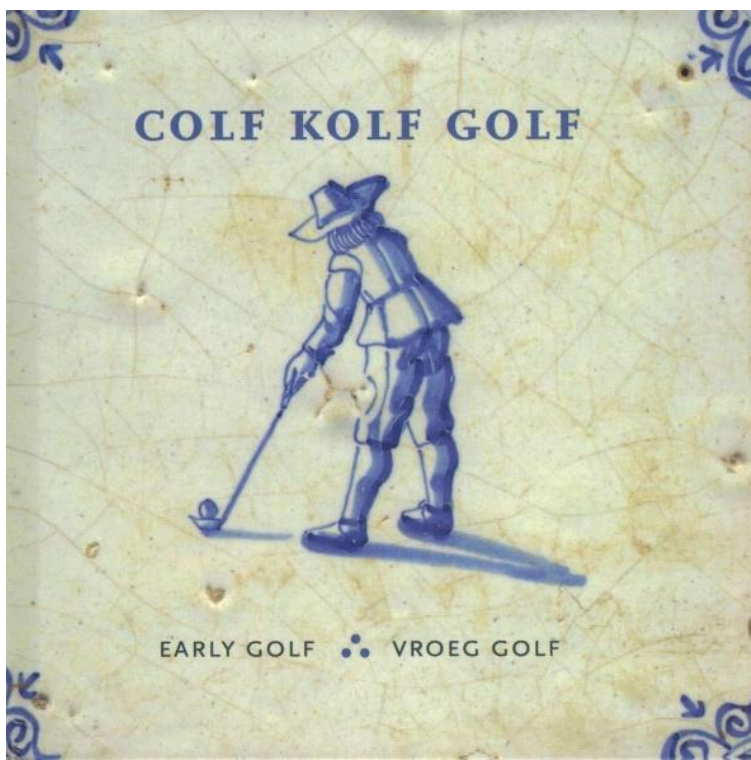
‘Op 34-jarigen leeftijd is Bruinsma naar Amerika getrokken om zijn geluk in zaken daar te beproeven. Te Moores Corners, thans Cutlerville, ten zuiden van Grand Rapids, kwam hij in kennis met mej. Jennie Moore, de dochter van een uit Engeland afkomstigen hotelier en smid, met

wie hij in het huwelijk trad. In 1895 keerde hij met vrouw en gezin naar Friesland terug, waar zij vijf jaren bleven. Gedurende dien tijd was hij sleepbootkapitein. Maar zijn Amerikaansche vrouw was niet gelukkig in het vreemde land en zij keerden naar Cutlerville terug, vanwaar zij in 1916 naar Wayland verhuisden. Daar werd Bruinsma een bekend veehandelaar. De overledene, die den ouderdom van 79 jaar bereikte, laat een weduwe en zeven volwassen kinderen achter.’

Wim Zonneveld

Colf Kolf Golf - cultureel erfgoed

Colf Kolf Golf. *Vroeg Golf* is de titel van een rijk geïllustreerd tweetalig boekje over de geschiedenis en voorlopers van de golfsport. Het gaat hier om drie populaire stok-met-balspelen waarbij de speler individueel binnen een groep speelt. IJscolf (of ijskolf, de begrippen werden door elkaar gebruikt) is al sinds de vijftiende eeuw een typisch Nederlandse variant.

Het lange spel

Vanaf de dertiende eeuw is het 'lange' spel colf bekend en het wordt erg populair. De spelers lopen door de stad of buitengebied en slaan de (houten) bal met één stok om de beurt tot het doel, meestal bij een herberg. Een gladde ijs-vlakte bleek ook ideaal, maar dan ging het om een kortebaanspel met kleine paaltjes als doel.

De spelers - er zijn geen afbeeldingen van speelsters bekend - droegen schaatsen of schoenen met ijssporen. IJscolf werd ook op de bevroren grachten, bijvoorbeeld van Amsterdam, gespeeld en vaak om bier of geld. In het boekje staan diverse illustraties van het ijscolven in de zeventiende eeuw, zoals die met Hollandse kooplieden en Schotse wolhandelaren.

Rond 1700 verdween het langebaancolf en raakte het kortebaanspel colf in de mode, dat gespeeld werd op een al dan niet overdekte kolfbaan, ook weer bij een herberg. In Schotland en Engeland ontwikkelde zich vanaf de vijftiende eeuw ook een soort colfspel, dat daar *golf* werd genoemd. In de negentiende eeuw werd dit spel meer zoals wij het nu kennen: met diverse stokken, een eigen bal en banen van verschillende lengten met een 'hole' als doel.

Over ijscolf is eerder gepubliceerd in het artikel '*IJspelen (2): kolven op het ijs*' door Marianne van Zuijlen in *Kouwe Drukke* 23 (april 2005). Tientallen illustraties op www.colf-kolf.nl.

Colf Kolf Golf is geschreven door Do Smit en Michiel Eijkman in het Nederlands en Engels. Het ISBN is 978-90-78920-27-4 en de uitgever is de Stichting Nederlands Golf Archief *Early Golf*. De prijs is € 12,75.

Lamberthe de Jong

Een Schot (met kilt) speelt met Hollanders. 1668. Adriaen van de Velde, National Gallery.

Boek en Zopie 59

Schrijvers en uitgevers van schaatsboeken lanceren hun nieuwe publicaties graag vroeg in het winterseizoen. Zo profiteren ze van de donkere dagen, de cadeaueesten en van hunkerende schaatsenrijders en hun nog niet ingeloste verwachtingen ...

Martin van der Bij – en niet alleen hij – volgde de uitgaven op de voet.

Bislett, voor lezers en meeschrijvers

In de jaren 2000-2003 verschenen vier nummers van *Zwart ijs*, onder de noemer literair tijdschrift voor schaatser en lezers. Helaas, na vier nummers hield het op te bestaan. Nu, zo'n vijftien jaar later, verscheen in december 2016 *Bislett*, een 'bookzine' in vergelijkbare stijl. Een aantal bekende ijsschrijvers leveren een bijdrage in dit eerste nummer met prachtige verhalen en foto's uit het verleden en heden. Zij schreven over uiteenlopende onderwerpen, zoals de beroemde ijsbaan Bislett, de Friese schaatser van de eeuw Piet de Boer, Jaap Eden, de laatste Elfstedentocht, de shorttrackster Monique Vel-

zeboer en over de fameuze trips eind jaren 60 naar het hoge noorden van Noorwegen.

Deel twee wordt in 2017 verwacht.

Paperback, 160 pagina's; € 11,00

IJssclub Hollandia 135 jaar – Bram Provoost

De historische vereniging Ameide en Tienhoven heeft van haar nieuwsblad van december 2016 een themanummer gemaakt in het kader van het 135-jarig jubileum van de ijsclub. De historie van de ijsclub is in verschillende hoofdstukken opgeknapt, van de oprichting, de oorlogsperiodes, de wedstrijden tot het samengaan met "de Uiterwaard".

58 pagina's - waarvan 48 pagina's over de ijsclub - zwart-wit; prijs € 5,00 (plus porto). Te bestellen via info@ameide-tienhoven.nl.

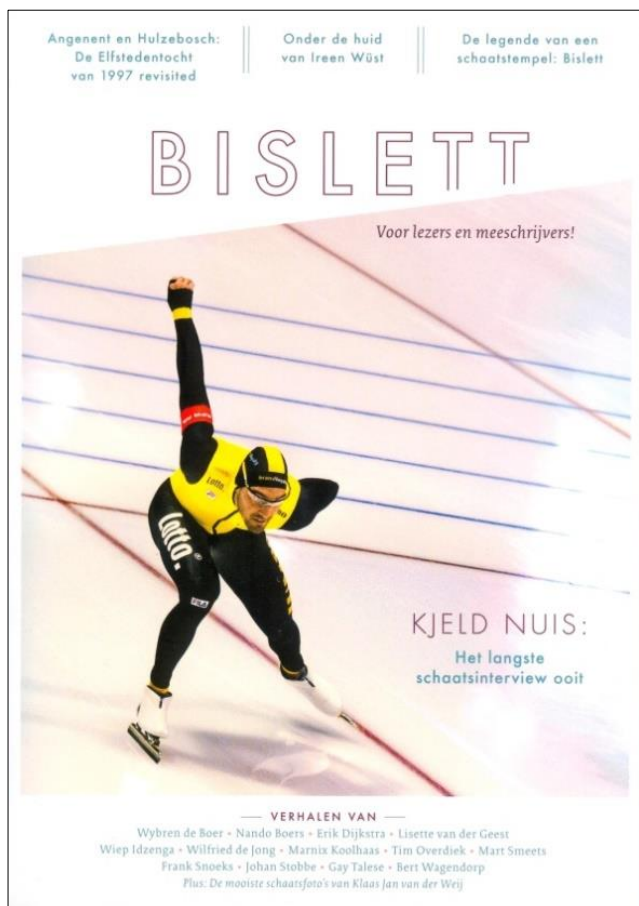
Historische Vereniging
Ameide en Tienhoven

Jaargang 27 | nummer 4 | december 2016

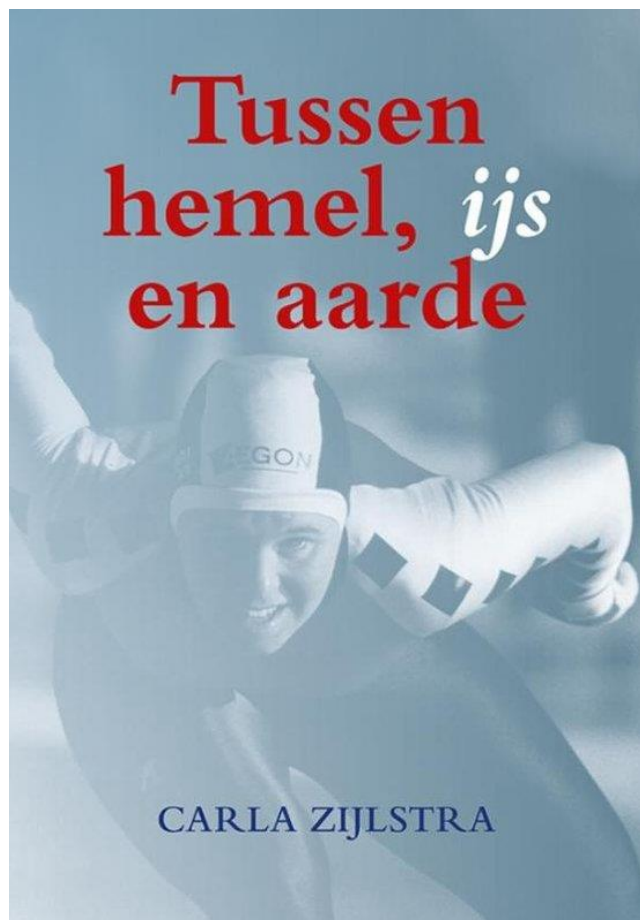
Tussen hemel, ijs en aarde – Carla Zijlstra

Carla Zijlstra blikt in deze autobiografie terug op haar carrière als topsporter. Wat heeft ze er voor moeten doen, wat heeft ze er voor moeten laten. Ze praat over haar successen, maar ook over de weg er naar toe en de tegenslagen die ze heeft moeten overwinnen om zo ver te komen. Hoe

heeft haar sportloopbaan haar verdere leven beïnvloed? Zij woont al jaren in Australië en is getrouwd met de Australische langlaufer Anthony Evans.

Verschenen in december 2016. 320/491 pagina's, € 19,95

“It giet oan” zei Kroes! – Mark Hilberts

Het is inmiddels 20 jaar geleden dat Henk Kroes de historische woorden “*it giet oan*” sprak. Het startsein in 1997 voor de twintigste Elfstedentocht. Hilberts blikt terug op deze laatste tocht der tochten. Hij laat de wedstrijdrijders, 112 mannen en 10 vrouwen, aan het woord. Wie zijn zij en hoe hebben ze de tocht ervaren? Aan de hand van hun ervaringen wordt de tocht gereconstrueerd.

Hilberts toont bovendien door middel van nieuwsberichten en herinneringen van de wedstrijdrijders hoeveel er is veranderd sinds deze laatste tocht.

Verschenen begin januari 2017. 300 pagina's. Te verkrijgen in de boekhandel. Prijs € 26,95

Nieuw Thialf – Marco Lubbers

In november 2016 werd het nieuwe Thialf opgeleverd. Een verbouwing van bijna twee jaar is afgerond. Een verbouwing waarbij nagenoeg alles werd vernieuwd, van de vloer tot aan het dak. Marco Lubbers heeft het gehele traject vastgelegd op foto's. De mooiste 200 foto's vinden een plaats in dit boek, dat in februari 2017 verscheen.

300 pagina's, *full color*. Te bestellen via thialfdeverbouwing.nl. Prijs € 30,00 (plus porto).

Martin van der Bij

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van Stichting De Poolster, verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk ☎ 0180-663092; ✉ administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT Lelystad; ✉ redactie@stichtingdepoolster.nl

Redactieleden Kouwe Drukke

■ Matthy van Klaveren	☎ 0251-241492	✉ matthy.klaveren@online.nl
■ Theodoor van der Kooi	☎ 030-6046362	✉ theodoorvanderkooi@12move.nl
■ Niko Mulder	☎ 0320-251663	✉ n.mulder@hccnet.nl

Druk

Drukkerij Jubels bv, Amsterdam

Bestuursleden Stichting De Poolster

■ Frits Locher (<i>voorzitter</i>)	☎ 06-15114470	✉ voorzitter@stichtingdepoolster.nl
■ Peter Bloemendaal (<i>secretariaat en ledenadministratie</i>)	☎ 0318-417583	✉ secretariaat@stichtingdepoolster.nl
Groenestraat 58, 6721 JC Bennekom		
■ vacature (<i>penningmeester</i>)	☎	✉ administratie@stichtingdepoolster.nl
■ Alex Kampinga (<i>contactpersoon veilingen</i>)	☎ 0598-398002	✉ veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl

Website Stichting De Poolster

<http://www.verzamelkringdepoolster.nl>

■ Maarten Dijkstra	☎ 072-5610916	✉ webredactie@verzamelkringdepoolster.nl

Website Schaathistorie.nl

<http://www.schaathistorie.nl>

■ Frits Locher	☎ 06-15114470	✉ redactie@schaathistorie.nl

Lidmaatschap

Het lidmaatschapsgeld dient eens per jaar rond 1 juli te worden betaald. Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op rekeningnummer NL55INGB0004324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2016-2017. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan: secretariaat@stichtingdepoolster.nl. Met ingang van het seizoen 2017-2018 bedraagt het lidmaatschapsgeld € 30.

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 60, oktober 2017, moet de kopij uiterlijk 1 augustus 2017 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie. De redactie kan artikelen om diverse redenen weigeren, inkorten of doorschuiven naar een volgende uitgave.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

